

MODRA
PTICA
LETO
X.

MODRAPTICA

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša Din 100.—. Posamezna številka Din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Vladimir Bartol. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Ulica 29. oktobra (prej Rimska cesta) št. 1. Telefon 3163. št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 2. ŠTEVILKE

JANUAR

Jože Kranjc: Zlato srce

Tone Čufar: Gospa iz barake

Ivan Cankar

Matija Berdnik: Pet let

Zapiski

O Cincarjih (*Tone Potokar*)

Poročila

Razno

ZLATO SRCE

JOŽE KRANJC

I

Mimi Klemenova je bila hči strojevodje Antona Klemena. Imela je tudi brata, ki je zagledal ta naš lepi svet leto pred njo. Oba sta rastle pod varstvom svoje matere, ki je bila doma s kmetov. Končala je bila le ljudsko šolo in je bila tako vajena le trdega dela v preprostem življenju, ljubila pa je poleg otrok le še enega: svojega moža. Ta je bil menda tako prevzet od njene ljubezni, da o njej ni razmišljal doma, kakor bi se najbrže spodobilo za zakonskega moža, ampak je hodil to stvar premevat med svoje tovariše v gostilno, od koder se je vračal šele takrat, ko je bilo že kar nujno, da gre spat, če noče, da bi bil v svoji odgovorni službi neprespan. Ko mu je včasih ta način njegovega življenja stopil pred oči, se je potolažil s tem, da si je dejal: »Kaj hočem, tak je moj značaj.« In menda je to res držalo. Širokopleč, živahen, z bleščecimi sivimi očmi se prva leta kar ni mogel vživeti v enoličnost zakonskega življenja. Ostal je fantovski, kakor je bil, česar se je seveda sčasoma še bolj privadil, kmalu pa mu je postalo jasno, da se tega ne bo nikdar več otresel, posebno ker mu je država z nekim novim zakonom odredila uradniški značaj in ga je seveda nenadoma postalo sram ob misli, da bi moral svojo preprosto ženo z njeno obleko in rdečo ruto na glavi peljati v kakršno koli družbo. Nekoč ga je ona prav zaradi tega prijela, češ družina je družina, njej in samo zanjo je treba živeti; človek v družini ni več ena sama oseba, temveč del nečesa večjega — toda on je takrat samo zamahnil z roko in takoj povedal svoje stališče o tej zadevi.

»Ti ničesar ne razumeš,« je dejal, »ker nisi izobražena. Jaz pa ti povem na kratko tole. Prvič, vas vse tri preživljam jaz s temile svojimi rokami. (Stegnil je obe roki in potegnil rokave do komolcev, da so se pokazale mesnate, kocinaste mišice.) Drugič! Jaz ne živim samo za te štiri stene, temveč za nekaj višjega. Živim namreč za vse človeštvo, ki se mu godi na svetu tako strašna krivica. Najvišja stopnja človeka torej ni družina, temveč človeštvo samo. Zanj se moramo boriti, zanj delati, njemu moramo posvetiti vse svoje sile in moči. In ker ti tega ne zmoreš in seveda tudi ne razumeš, zato me pusti pri miru s svojimi lamentacijami in zahvali Boga, da sem te dvignil od tal in te napravil za gospo, za ženo uradnika. Kaj bi bilo s teboj, če bi te jaz ne bil vzel? Živela bi nekje na kmetih in garala od zore do teme.«

Tako je dejal in si samozavestno popravil lase. Žena je vdano poslušala in ga poizkušala razumeti, zraven pa je čisto pozabila, da tudi sedaj gara od jutra do večera. Čez čas pa je pokimala in stvar je bila v redu. Vendar pa je ta včasih takole zvečer, ko se je vlegla v posteljo

in morda celo zahrepenela po njegovem telesu, začela razmišljati o njegovih besedah in iskati odgovora na vprašanje: Kako prav za prav pomaga njen mož ubogemu človeštvu. Takrat si je dejala: On hodi v družbo samih veselih ljudi, po gostilnah poseda in na zabavah se spreletava. Morda res tam rešujejo različna vprašanja o človeštvu, toda kaj je s tem človeštvu pomaganega? Ali ne delam za človeštvo več jaz, ki zanj vzgajam dvoje otrok? Kako da sem manj vredna? Res je že, da on skrbi za družino, toda kdo je pa drži pokoncu? Njega ni nikoli doma..., kaj pa če ga nalašč vodijo v zmoto? Eh, ko se bo malce postaral, ga bo že minilo. Potem je počasi zadremala in se je zbudila šele, ko so jo objemale njegove močne roke in je dihal vanjo, dišeč po vinu.

Toda njegovega postaranja ni doživela tako, kot si je želela. Mož se je res vsak dan postaral za en dan, toda prav nič ni kazalo, da bi hotel izpremeniti svoje prepričanje o človeštvu. Prav nasprotno! Prej je hodil vsaj tiste večere domov, ko ni bil v službi, zdaj pa je opustil še to navado. Zlobni jeziki so ženi pripovedovali, da je nekje iztaknil bolj izobraženo žensko (menda gostilničarko), sčasoma pa se je celo izkazalo, da o zlobnosti teh jezikov ni niti najmanjšega govora, kajti nekega dne je dobila od njega pismo, kjer ji je sporočil, da mu pri njej ni več mogoče živeti, češ da ga ne razume, in je zato sklenil, da bo odslej živel sam zase, obljubil ji je mesečno podporo, »ki jo bom takoj ukinit, če mi boš delala kakšne težave«, na koncu pa ji je želel veliko srečo v življenju, zahteval od nje popolno zvestobo, »ker te še vedno ljubim«, in se podpisal: Tvoj nesrečni mož Anton Klemen.

Ko je žena prebrala to tako iskreno pismo svojega nesrečnega moža, se je morala oprijeti mize, potem pa je zastrmela v črke, ki so se kar prevračale pred njenimi očmi. Imela je občutek, da se je njeno življenje prelomilo na dvoje, kot bi kdo s silo pretrgal prt. V sence ji je z vso silo buhnila kri, da se je zdelo, kot bi ji srce postalo nenadoma čisto prazno, potem pa je omahovaje odtavala v sobo in se vrgla čez obe postelji. Zjokala se je, in ko je vstala in se pogledala v ogledalo, je opazila, da se je postarala.

Potem je nekaj tednov upala. Nazadnje pa se je privadila in preteklost je bila spravljena nekje čisto globoko v njenem srcu. Nikomur ni več potožila, pred nikomer jokala, le vsako jutro je položila najprej svojo premočeno vzglavnico na okno, da bi se posušila prej, preden sta vstala otroka.

Otroka sta rastla. Mimi je dopolnila sedemnajst let in je končala trgovsko šolo, brat njen, Tone, pa je dvakrat obsedel v četrtem razredu gimnazije, ni smel več nadaljevati šolanja, zato ga je mati dala učiti k trgovcu Zamejniku, ki je imel v mestu štacuno z mešanim blagom. Mimi je pomagala materi in ni niti mislila na službo, dokler ni nekega dne prenehala očetova podpora.

Ko je mati ta težki dogodek zaupala svoji hčeri, je ta dejala kar tako tjavendan in malomarno:

»Zakaj pa imamo sodišče? Sodišče naj uredi vse po pravici...«, in tega ji prav za prav ne smemo preveč zameriti iz dveh vzrokov: prvič je bila še v tistih letih, ko je mislila, da je postava in pravica eno in isto, drugič pa se je že tako odvadila očeta, da ni niti natanko več vedela, kakšen je, ne glede na to, da je bila poučena o očetovi novi srečni ljubezni.

Mati pa je odkimala. Napravila je nekaj korakov sem in tja, čez čas pa je skoro trmasto zatrdila, da po sodišču ne bo hodila, svoje zatrdilo pa je podprla še s temile besedami:

»Preveč mu zamerim, da bi ga tožila.«

In tako se je družina Klemenovih, prikrajšana za glavarja, tako rekoč prostovoljno odpovedala še denarju, zaradi česar je kar nenadoma postalo nujno, da si Mimi poišče službo.

Da pa bo stvar še bolj jasna, moramo poseči še v Mimino notranje življenje in na vse dogodke, ki jih je prav te dni doživljala izven doma.

2

Ko je Mimi hodila zadnje leto v šolo, se ji je nekega zimskega dne pripetilo nekaj, kar je pustilo v njej posledice skoro za vse življenje. Mrak je že čepel pred hišami in kosmiči snega, ki so se usipali izpod oblakov na zemljo, so se premetavali po zraku in padali na ljudi mehko ko drobne tačice vrbinih mačic. Plinske in električne svetilke so se bleščale kakor drobna, svetla očesa, nekakšna mirna prazničnost je ležala povsod; ni bilo čuti ropota voz in ne brnenja avtomobilov. V takih večerih je tudi človeško srce bolj umirjeno, misli so nežne in mehke, in duša, polna čustev, je vdana vsemu.

Mimi je stopala po cesti. Bila je vitka, skoro drobna, izpod plave čepice so se ji na obeh straneh usipali kodravi, temnorjavi lasje, velike, sivomodre oči pa so ji zadovoljno, skoro nežno strmele zdaj v tla, zdaj v luči in izložbe, zdaj v mimoidoče ljudi. Tu in tam ji je drobna snežinka padla na dolge črne trepalnice, pomežiknila je in dobro se ji je zadelo, ko se je snežinka spremenila v mrzlo solzo.

Šla je in premišljala o svojem bodočem življenju. Končala bom šolo, si je mislila, potem dobim službo. Vsak dan bom odšla, prosta vseh šolskih skrbi, šla bom, sedla bom za pisalno mizo, seštevala, odštevala, delila in množila, tipkala bom, lepila znamke — — —, življenje pa bo teklo mirno naprej. Teklo bo, teklo in morda pride potem on. On, Tisti nekdo, ki ga danes še ne pozna, a se mu vsako noč predaja, ko se ji prikaže v sanjah. Ne ve mu še obraza, ne ve za njegove oči..., toda njegov glas je mehak in roke tople. Prišel bo, čakal jo bo pred pisarno, ura bo bila šestkrat, in že bosta šla po cesti, za prste se bosta držala, in toplina rok bo grela prav do srca. Spremil jo bo do doma, vstopil, sédel bo za mizo, ona pa mu bo skuhala čaja in mati ju bo občudovala s svojimi temnimi, vlažnimi očmi. Potem pa se bosta vzela... on bo čisto drugačen človek, kot je bil njen oče.

Tako je mislila in snežinke so padale nanjo, druga za drugo, drobne in mehke, kot so bilé njene misli. Nehote je pohitela, kot bi hotela ujeti svoje misli, ki so jo prehitevale in bežale v noč, pa spet vstajale iz njene duše in se kopičile v njej vse vprek. Hiše so postajale manjše, redkejše, svetloba se je topila v mrak, ljudi je bilo čim dalje manj — že je bila v predmestju, kjer je stal njen dom.

Hiša, ki so v njej stanovali, je stala na koncu samotne ulice. Na eni strani se je ob vsej ulici vlekel siv zid, za katerim je stala tovarna, na drugi strani pa je ležalo polje, pokrito s snegom. Hiša je bila dolgočasna in prazna. Menda zaradi zidu, ob katerem je človek imel občutek, kot

bi hodil mimo pokopališča. Vsakokrat namreč, kadar je šla Mimi tod mimo, je v sebi občutila nekakšno tesnobo, strah jo je bilo, sama ni vedela česa, in skoro zmeraj je stekla, da je vsa zasopla butnila v vrata pritlične hiše, in dostikrat ji je kar kri zastajala od nestrpnosti, če ni prišla mati brž odpret. In zato skoro ni čudno, da jo je prav v tej ulici počakala usoda.

Ko je torej zavila mimo zidu in pogledala na široko, belo polje, ki se je čim dalje bolj oddaljevalo, mračilo in temnilo, jo je spet nekaj stisnilo pri srcu, nagnila se je naprej, da bi se pognala v beg, mahnila je z roko, tedaj pa se je nenadoma odtrgala od zidu majhna, čokata postava. Ko je stopila bliže, je Mimi videla, da je mlad človek. Klobuk mu je visel na stran, da so silili lasje skoro na sredo čela, nagibal se je sem in tja in se tiščal v suktnjo, potem pa je dvignil roko do klobuka, kot bi hotel pozdraviti, in je dejal malo jecljaje:

»A tako! Človek in človek! Kajne? Da. Res, dolgočasna je ta pot, sam zid, kakor bi hotel hudoben človek ločiti predmestje od mesta, revščino od bogastva. Midva pa sva prišla sama in sva sedaj ravno na sredi, kakor bi bila tehtnica, ki bo odločila, kaj je prav in kaj ni.«

Stegnil je roko in pokazal nekam na polje, nato je nadaljeval:

»Vidite tam tistole lučko. Čisto drobna je. Če bi pihnil, pa bi jo ugasil... In vendar je požrla moje srce. Moje dobro, zlato srce!«

Potem je prenehel in čez čas skoro zavpil:

»Moje zlato srce!«

Zdelo se je, da je omahnil, kajti nenadoma se je oprijel zidu in spet ulovil ravnotežje.

Mimi se je sprva prestrašila, potem pa se je spomnila (— bog ve, zakaj ji je to prav ta trenutek prišlo na misel —), kako je tudi oče nekoč tako pogladil steno v kuhinji, da bi se obdržal na nogah, spomnila se je in se skoro zasmejala, nato pa je napravila korak, da bi čim prej prišla odtod.

Medtem pa je mladi mož raztegnil roke in kakor sam zase pravil.

»Tako torej! Ti misliš, da sem pijan. Toda: motiš se! Res je že, da sem pijan; toda nisem pijan vina, temveč nesreče. Nesreče!«

Nato je zavpil na ves glas:

»Da. Nesreče!« in je nadaljeval:

»Ali veš, kaj je to nesreča?«

Stopil je bliže in si jo jel ogledovati. Mimi pa je bila kakor priklenjena. Strmela je vanj in v njegove sive oči, ki so se motno smehljale. On pa jo je gledal in govoril:

»Vidiš, dekle, Bog te je poslal na mojo pot! Bog! Ali veruješ v Boga? Ali vidiš te snežinke? To so majhne zvezde, kakor so prave zvezde snežinke za onega, ki je večji od njih. Da, zvezde so, kakor Jupiter, Venera in — —«

Menda se ni spomnil nobene več, zato je pozabil, kaj je prav za prav hotel povedati, in je začel na novo:

»Midva pa sva tukaj čisto sama, kakor bi bila postavljena na svet samo drug za drugega. In če bi ne bilo na svetu prav nobenega človeka razen naju, bi si ne bila tuja, ampak bi bila ti moja žena, jaz pa tvoj mož.«

Ta izjava mu je bila všeč, zato se je nenadoma razburil:

»Ali sem jaz kriv, da so tudi drugi ljudje na svetu?« takoj nato pa je vzkliknil na vso moč:

»O noč! O noč, prižgi se, o sonce, zasveti, da vidim obraz, ki mi ga je poslala usoda.«

Sklonil se je naprej, prijel Mimi za roko in ji poljubil prste. Mimi se je odmaknila, on pa se je spet vzravnaval in zaklical:

»Ne odmikaj se mi, dekle! Ti si moja rešenica!«

Pograbil se je za prsi in nadaljeval ves navdušen:

»Že vidim sij, že čutim tvojo dušo!« Iztegnil je spet roko proti polju in nadaljeval:

»Poglej, lučka je ugasnila. Ne, ni ugasnila, še gori; toda ob silnem soncu se majhnih lučic ne vidi.«

Prijel jo je za roko in skoro zašepetal:

»In zdaj te spremim. Kje stanuješ?«

Mimi se pozneje ni spomnila, kako se je zgodilo, da mu je nehote in brez misli pokazala pot, koder gre na svoj dom.

Mož je pokimal.

»Prav!« je rekel. »Pojdiva, kajti prav zares te spremim. Saj mi ne škodi nekoliko zraka, ko sem se napil svoje nesreče.«

Stopil je na njeno stran in že sta šla ob zidu proti njenemu domu. On je ves čas govoril. Nekoliko upognjen je bil, gledal je pred se naravnost, mahal z rokami, pravil pa je tole:

»Mogočne načrte imam. Svet bi rad prekoval, obličje zemlje bi rad izpremenil. Tu notri —,« udaril se je po prsih, »— tu notri kar kipi, preliva se in raste, razpenja se in pretaplja, o, vse to bi rad vrgel na papir, da bi vztrepetalo vesoljno človeštvo... Toda človeštva ni! Ni več človeka na zemlji. Človek je umrl, ko je umrl Bog; Bog je spet oživel, človek pa je ostal v grobu. Ali nisem tega lepo povedal? Komu, za koga naj pišem? Naš slovenski narod propada, idealizem je vzel hudič. Mi ne živimo samo za slast in za pijačo? Človeka ni — le ena sama žival je ostala, ki ima dve milijardi glav in vsako minuto spet pet novih. Jaz pa sem idealist, in le zato se včasih napijem, kajti pozabiti moram na žival. O, o — tudi jaz sem ena glava te zverine... Pa nočem biti, nočem, nočem! Meni manjka človeka! Da, tako je! Človeka!«

Ko je skončal ta lepi govor, jo je zgrabil za roko, se ustavil in ji pogledal v oči čisto od blizu. Nato je zamolklo dejal:

»Ti bodi človek!«

Obmolknil je za nekaj časa, potem pa je roko izpustil. Šla sta naprej. Mimi se je že oddahnila, kajti blizu doma sta bila, že so se zableščala prtilična okna hišice, sneg pred hišo pa se je svetlikal, kot bi bil iz srebra.

»Tu sem doma!« je tiho pripomnila Mimi in hotela steči v hišo, ko ji je on nenadoma ukazal:

»Počakaj!«

Res se je ustavila. On se je postavil pred njo, stegnil roko, snel klobuk in se globoko priklonil, obenem pa je dejal:

»Jaz sem Štefan Goričan.«

Mimi je nekaj zamrmrala, on pa se je pokrtil in rekel:

»Zdaj te pa spremim čisto do hiše.«

Pred hišo sta za trenutek obstala. Mimi je že iztegnila roko v slovo, ko se je Štefan Goričan nenadoma nagnil naprej, jo pograbil z obema

rokama in jo poljubil na usta, še isti trenutek pa z ustnicami zdrknil čez njena lica in ji šepnil v uho:

»Rad te imam. Počakaj me jutri ob času ob zidu — —,« globoko vzdihnil, kot bi hotel pričarati globino svoje ljubezni, se obrnil in odšel z naglimi, čisto malo opletajočimi se koraki nazaj.

Mimi je obstala kakor pribita. Pogledala je za njim in videla, kako se nekoliko sključena, a široka postava izgublja v temo. Potem pa se je naglo obrnila in planila do vrat. Potrkala je in mati ji je odprla.

Ponoči ni spala. Neprestano je mislila na čudne besede neznanca, s silo si je hotela prikazati njegov obraz, a ni se ji posrečilo. Le na ustnicah je čutila čudno, nepoznano slast.

»Jutri, jutri...«,« ji je nekaj dejalo, ona pa je odgovarjala: »Ne, ne bom šla!« In že spet: »jutri ob tem času!« in še bolj na dnu: »Rad te imam!« Nemirno se je premetavala v materini postelji vso noč.

Prihodnji dan je že v šoli med knjigovodsko uro sklenila, da ne bo šla. Ravno prav, si je mislila, da danes popoldne nimam šole. Doma bom, in ko bo on prišel in videl, da me ni, bo stvar v redu. Z vso silo si je ta mogočni sklep ubijala v glavo in si je popolnoma verjela, ko se je opoldne vračala domov.

Po južini, ko so vsi trije še posedeli za mizo, je Mimi bila tiha, prav nič ni govorila, le razmišljala je. Kakšen čuden človek je to, si je dejala, maha z rokami, govori, čisto na zadnje se predstavi — —. Skoro zardela je, ko se je spomnila poljuba. Morda je pa, se je vprašala, govoril tako, ker je pil... Pozabil bo na vse skupaj — in ga ne bo več blizu. Mene ne bo, njega ne bo... Potem je dodala: in ker ga ne bo, grem pa vseeno lahko pogledat, videla bom na lastne oči, da ga ne bo. Nasmehnila se je: čemu pa naj grem potem gledat?

Prekinila jo je mati, ki je prašala:

»Kaj pa ti je, Mimi? Kaj te skrbi? Saj danes vendar nimaš šole.«

Mimi je kar tako vzela žlico v roke in je odgovorila čisto mirno kot na daljni ukaz:

»Saj to je tisto, mati; prav danes popoldne imamo strojepis, tipkanje.«

Mati je pospravila posode in zmignila z rameni, zraven pa je vzdihnila:

»Ne vem, kaj mislijo današnji šolniki. Dopoldne pouk, popoldne pouk — —, sama veš, kako si sinoči pozno prišla domov. Kdaj pa naj se otrok uči? Saj ne rečem: enkrat ali dvakrat na teden. Ampak kar takole zaporedoma! Mlad človek se mora prespati in odpočiti. Eh, današnji svet in današnji zakoni. Vse je postavljeno na glavo — —.« Potem pa si je natočila bele kave, sedla spet nazaj, počasi srebalala in vmes govorila:

»Če bi imela korajžo, bi šla sama v šolo in tam povedala, kar jim gre. Seveda, oni so stari, živeli so v lepih časih, ko še ni bilo prekučij, da, kako mirno je takrat teklo življenje. Nič srca nimajo. Pa kaj hočem jaz? Saj bi me še na cesto postavili, če bi rekla kakšno besedo. In še tebi bi škodovali. Poznam jih, nimajo duše.«

Mimi je kar brez vzroka vstala in šla v temni kot, kjer je stalo ognjišče. Tam je začela prestavljati lonce in si venomer popravljala lase.

Čez čas je mati vprašala:

»Pa bo zdaj to vsak dan?«

Mimi ji je nekam hripavo odgovorila:

»Danes homo izvedeli.«

»In prav sedaj na zimo!« je stokala mati. »Da bi to napravili spomladi, ko so dnevi dolgi. Nič ne upoštevajo nas, ki živimo stran od mesta. Otrok naj hodi kar takole sam po temi domov in v teh časih, ko ni nikomur nič zaupati.«

Mimi pa se je medtem izmuznila v sobo in tam ostala do večera. Ko pa se je zmračilo, se je brž opravila in odšla v mesto. Hodila je po cestah, ogledovala izložbe in venomer prihajala na križišče, kjer je stala bleščeča električna ura. Čas pa je bil, kot bi stal. Minute so se vlekle kakor štrana, kazalec je bil menda iz samega svinca, kajti nikamor se ni hotel premakniti. Kaj če bi šla domov, ji je nekajkrat prišlo na misel. Toda ni se ji dalo. Zeblo jo je, a vendar se ni napotila proti domu, dokler ni prišel njen čas. Čas je prišel, čeprav tako počasi. In takrat se je obrnila in s hitrimi koraki stopala proti domu. Čisto pri začetku zidu jo je že čakal Štefan. Stopil ji je naproti; podal ji je roko in dejal: »Zahvaljena bodi, da si prišla. Tako sem se bal, da te ne bo. Ali si kaj nuda name?«

Mimi je pogledala v tla in tiho vprašala:

»Zakaj?«

»Zato,« ji je odgovoril, »ker te imam rad,« a je brž nadaljeval: »Ni treba odgovoriti, preveč bi me zadelo, če bi bila res huda name.«

Potem jo je pobožal po roki in jo vprašal:

»Kam pa greva sedaj?«

»Domov moram,« je nekam oklevajoče odvrnila Mimi.

»Ne, ne, ne!« je hlastno zagotavljal Štefan. »Jaz moram govoriti s teboj. Vsaj nekaj časa mi žrtvuj. Povedati ti moram, kdo sem. O, mnogo ti moram povedati. No. Bodi dobra! No!«

Mimi je bila brez moči. Šla je z njim nazaj na glavno cesto. Kmalu sta se ustavila pred razsvetljeno pritlično hišo in sta zavila vanjo. Bila je gostilna. Stopila sta v vežo, odprla vrata v gostilniško sobo, šla skozi v manjšo in sedla za mizo. Bila sta sama. Ko sta dobila vino in je natakarica zaprla vrata za seboj, sta se pogledala. Štefan Goričan je imel svetlosive oči, dolge rjave lase, ki so mu bili počesani nazaj, pod vratom mu je visela ogromna črna pentlja, njegov obraz pa je bil zaupljiv, skoro otroški.

Molče sta se gledala iz oči v oči, dokler ni Štefan stegnil roke in prijel Mimi za prste. Njej se je zazdelo, da jo je zapeklo pri srcu, vztrepetala je in nehote globoko dihnila, Štefan pa se je stisnil k njej, jo prijel za brado, ji siloma dvignil obraz in ji dolgo strmel v gubico med očmi, nato pa jo je poljubil na usta. Niti na misel ji ni prišlo, da bi se branila, zato jo je menda jel poljubljati po vsem obrazu, po očeh in laseh, stiskal jo je k sebi, jo božal po telesu in zraven šepetal:

»Ti moja, moja — —.«

Kmalu pa jo je skoro sunil od sebe, se naslonil na mizo in si z obema rokama podprl glavo. Začel ji je govoriti o svojem življenju. Končal je bil univerzo, je pripovedoval, a ker se je udeleževal delavskih borb, ni mogel in ne more dobiti službe. Toda že od nekaj piše. Zdaj bodo kmalu objavljali njegove novele in pesmi manj spoštovani listi, počasi pa bo vzbudil pozornost, o, on v to veruje, potem bo prišel v revije. Že zdaj sanja o romanu. Takrat bo ogromno zaslužil, lahko si bo ustvaril družino. Začel je opisovati, kaj bo kupil. Majhno posestvo na deželi, hišo, kravico, njive in polja, pričaral je jutranje sonce in večerno zarjo

— —, avemarijo in žvrgolenje ptičev ob žuborečih potokih — —, da, takrat bo pol dneva pisal in žena bo tipkala njegove stvari. O, Turgenjev je tako živel in Tolstoj, ali pa Hamsun sedaj in pri nas Miško Kranjec. Takrat bo šele razumel življenje. Ko je končal s tem delom svojega življenjepisa, je začel praviti o svojem trpljenju. Joj, koliko je že pretrpel zaradi svoje poštenosti. Vsakomur pove resnico v obraz in resnica marsikoga boli. Tudi zaprt je že bil. Seveda: politično. Toda zato bo napisal roman mlade generacije, te generacije, ki izgublja vero v dobro in lepo — on bo dal vero in lepoto nazaj. Tudi ljubil je že. Imel je dekle, ki ga ni razumelo. Toliko je trpel in jokal nad njo, toda vseeno je ne bi kar tako pustil, on ve, kaj je poštenost — toda naveličala se je njegovega vzgajanja in se poročila s čisto navadnim obrtnikom. Ni ga mogla razumeti, premalo ga je ljubila.

»In tako sem ostal sam na vsem božjem svetu — —,« je končal Štefan Goričan in spet prijel Mimi za roko.

Mimi ga je poslušala s polno dušo. V njeno srce so se vselile vse te besede, neko nepoznano toploto je začutila v svojem srcu. Videla se je nekeje na deželi v preprosti obleki: sonce vzhaja iz hribov, drobne megle se dvigajo iz dolin, ona pa prihaja iz nje, se postavi na prag in pogleda čez zelena polja, globoko vdihne sveži jutranji zrak . . ., da, nehote je pobožala Štefanovo roko ob tej čarobni sliki, tako da je Štefan zamrmral:

»No vidiš!« kot bi vedel vse.

In ko sta se pozneje vračala mimo zidu proti njenemu domu, je odgovorila, ko jo je prašal, če ima tudi ona njega rada, iskreno:

»Da, Štefan!« in ga je sama od sebe poljubila.

Tedaj je Štefan nenadoma vzkliknil:

»Kmalu bi pozabil! Kako pa ti je ime?«

»Mimi!« je tiho dejala in se bog ve zakaj nasmehnila.

Tako sta se shajala vsak dan. Štefan je neprestano govoril o svojih načrtih, Mimi ga je poslušala, mati pa je neprestano godrnjala nad šolsko upravo. Toda Mimi je konec vseh koncev nekega dne končala šolo, temu pa je sledil dan, ko je prenehala očetova podpora.

3

Ko je mati Mimi povedala svoje odločne besede o očetu, je Mimi takoj šla iskat Štefana. Kam pa naj se drugam obrnem, si je mislila, on ve za vse moje razmere, edini on bo prav svetoval. In poleg tega ima vse polno prijateljev, znancev, sošolcev, morda bo zvedel za kakšno mesto, kjer bi si vsaj za prvo silo zaslužila nekaj denarja. Do sedaj ga še nikdar ni iskala sama od sebe. Zmeraj sta se dobila za zidom, ki sta ga v svoji ljubezni imenovala zid sreče, v isto gostilno sta hodila, kamor sta šla prvi dan, tam sta posedala, sprva molčala, čez čas pa, ko je Štefan použil nekaj kozarcev vina, sta začela kovati načrte, ki so bili vsak dan bolj sočni in vsak dan lepši.

To se bo začudil, si je rekla Mimi, ko je stopala mimo zidu, ko ga kar na lepem sama poiščem. To bo vesel. In se tudi najbrž ni motila, saj jo je vsak dan prosil, naj pride k njemu ali pa vsaj v kavarno, kamor on stalno zahaja. In tako je hitela, da so se ji na obrazu nabirale potne kaplje. Kmalu je bila v mestu.

Na trgu, kjer stoji velika cerkev Marije, je bilo hrušča in trušča čez in čez. Vozovi in avtomobili so hiteli iz ene ulice v drugo, vmes pa parizarji in kolesa in vse polno ljudi, ki so se umikali vozilom in drug drugemu. Mimi je obstala in kar zastrmela v to vrvenje. Sicer je preje šla tod že sto in stokrat, toda takrat je imela pred sabo le samo sebe, za nič se ni brigala in je bila kar zaprta sama vase, zdaj pa je videla, da je vse živo okrog nje. Štefan jo je namreč učil opazovati. Pravil ji je, kako je vse živo na svetu. Da je okrog nas en sam mozaik majhnih živih slik, ki jih more na novo postaviti pred ljudi le umetnik. Dejal je, da fotograf ujame sliko, kakor jo vidijo vse oči, ki malomarno zro okrog sebe, umetnikova slika pa je prežeta z njegovo osebnostjo, on ukazuje tistim malomarnim ljudem, kako naj gledajo prizor, ki ga je on iztrgal iz narave v tekmi z njo za lepoto. Pokazal ji je včasih le eno samo rošno kapljo, ki se je zibala na koncu lističa, boreč se za življenje, včasih pa ogromno sceno ljudi, ki so se sredi trga trgali za nekaj, kar je bilo izven njih. Tako ji je usmerjal gledanje v opazovanje in njej se je življenje zdelo vsak dan lepše in popolnejše. Seveda pa je vedela, da je vsa ta lepota in popolnost odvisna le od enega pogoja: če je namreč ob njej Štefan. Nekoč mu je to celo pisala. Ti si početek in konec, mu je dejala v pismu, ti si mi odprl oči — če te izgubim, jih zaprem in jih nočem več odpreti.

In tako je sedaj obstala in strmela v živo prelivanje pred sabo. Nehote je pomislila, kako majhna je zdaj v tej barvitosti in pisanosti. Človek je velik, kadar je sam s seboj. Čim več jih je okoli njega, tem manjši je, dasi so vsi skupaj takrat tolikokrat močnejši, kolikorkrat jih je po osebi.

Skoro pozabila je, kam je namenjena. Morda ji je ušlo iz spomina, kakšne velike stvari mora opraviti. Stala je in občudovala fasado cerkve, ki se je bleščala v rumenem in rdečem. Kipe, ki so stali v ravni vrsti nad vrati, in stolp so obletavali beli golobi, nad zlatim stolpnim križem so se lovile lastovke in še više pod nebom je plesal srebrn brneč enokrovnik in se kosal s soncem za bleščavo.

Kako je lepo naše življenje, je zavzdihnila sama pri sebi Mimi, ko je spet pogledala na cesto. Res, kako je lepo, je dodala, ko je zagledala debelušno, smejočo se gospo, ki je rinila pred sabo voziček z otrokom, ki je neprestano mahal z rokami in nekaj vzklikal in dopovedoval. Vse je živo, vsaka stvarca zase in vse stvari skupaj. Jaz pa sem sredi tega življenja in on je z menoj, ki mi bo vse dni stal ob strani — si je rekla Mimi in je nehote pomislila, kako postaja njeno življenje dan za dnem bolj popolno. Saj ji je vendar Štefan vse tako lepo povedal. Brž ko postanem priznan, ji je dejal, se bo najino življenje popolnoma izpremenilo. Stopil bom pred tvojo mater, potem pa te bom vzel za ženo. Ti boš prepisovala moje stvari, jaz pa bom pisal od jutra do večera. Potem si bova kupila hišico in kos zemlje, zaživela bova v prirodi pod jasnim nebom, v toploti sonca in vonju gozdov, od koder bodo prihajali vame novi načrti in nove misli. Tam bom zasnoval veliki slovenski tekst. Obdelal bom vsa naša slovenska vprašanja, predvsem socialno in narodno, moj junak si bo s komolci napravljaj pot do spoznanja, razkril bom naše narodne vodnike in bom dokazal, da je edina pot do naše čiste samobitnosti korajža. O, je vzkliknil takrat, porogal se bom vsem, ki se danes sklicujejo le na Prešerna, Levstika, Cankarja in Župančiča in jih bom vprašal: Kaj ste delali, da moram jaz, Štefan Goričan, šele

napisati prvi slovenski roman. Moj tekst, je pripovedoval dalje, bo simfonija slovenskega življenja, kakor plamen bo, ki bo osvetlil vse naše trpljenje in naše hotenje. Ti pa mi boš stala ob strani in boš prvi moj kritik, ti s svojo preprosto dušo, ki tako natanko razloči lepoto od grdobi.

Takrat se je z vso silo stisnila k njemu. Njena duša je postala popolnoma njegova, je rekla in niti vedela ni, da je čisto po tiho zahrepenela po slavi in časteh.

In ko bom imel denar, je pravil naprej, se bom vrgel v borbo. Vsak umetnik, posebno umetnik, vzrastel iz majhnega naroda, mora biti borec, razkrinkovati mora, se rogati, smešiti in tepsti, da pokaže narodu napake na njegovi poti, pa četudi bi prišel navzkriž s paragrafi. Kajti, je svečano zatrdil, ali ni umetnost padla nekam navzdol? Ali ni velik del naše literature šarlatanstvo, kič — —, naše knjižne družbe pošiljajo med narod limonado namesto umetnosti, laž namesto resnice. Osebni interesi, profitarstvo, češčenje malikov in »porodice« za kulturno mizo, kakor je teater in so revije — to je znak današnjega samoslovenstva. Iskrene borbenosti ni nikjer, tako zvani narodni geniji pa klečeplazijo pod vsakim oblastnikom in se vsakogar boje.

Mimi je tedaj nenadoma občutila željo po boju, prevzelo jo je nepopisno hotenje po borbenosti. Še tisti dan je z največjo naslodo prebirala dva življenjepisa: gospe Curie in gospe Marxove.

In ko je zdaj vse to premišljala in gledala predse, se ji je življenje nenadoma zazdelo lahko, začutila je v sebi velikansko moč in srečo, tako, da je minilo precej časa, ko se je šele spomnila, kam mora iti.

Stopila je čez trg in šla mimo kavarne. Pogledala je skozi okna. Pri zadnjem je zagledala Štefana. Ustavila se je in ga skrivaj opazovala. Sedel je sključen nad papirji in pisal. Dolgi, rjavi lasje so mu padali čez čelo. Roka mu je naglo tekla po papirju. Tu in tam je za trenutek obstal in segel po cigareti, ki se je kadila pred njim, s slastjo je potegnil in spet odložil, potem pa je nadaljeval s pisanjem... Mimi kar ni mogla odtrgati oči z njega. Kako je delaven, je pomislila, kako je priden. Kaj neki tiči za tem visokim čelom, kakšne misli rasto tam in kakšni načrti. Silna vera vanj jo je obšla. Dober pisatelj, je nekoč dejal, ima zlato srce. On ne more poznati zle misli, in če stori, kar se drugim zdi zlo, je nazadnje le dobro, kajti narod in zgodovina bosta nekoč spoznala, da ni mislil zlo.

Tedaj se je Štefan nenadoma obrnil. Pomežiknil je z očmi, kakor bi sam sebi ne verjel, potem pa se je naglo dvignil in skoro stekel na cesto. Podal ji je roko, jo pobožal po licih, nato pa je vprašal:

»Ti si? Kaj pa te je prineslo, da si sama prišla?«

Mimi se je vsa srečna nasmejala in kar tjavendan kimala, Štefan pa jo je objel okrog pasu in kar naprej govoril:

»No, pojdi noter, tam se bova lepše pomenila.« Ni se branila. Kmalu sta sedela drug drugemu nasproti in se dotikala s kolena.

Čez čas je Mimi počasi povedala, kaj se je zgodilo.

»Mati noče tožiti, preveč je ponosna,« je dodala.

Štefan je pokimal in potrdil:

»Tako je prav. Bo že kako.«

Zamislil se je in potem spregovoril:

»Službo ti bo treba najti.«

In kar na lepem sta začela prepisovati naslove iz časopisov. Napisala sta si vse, kar je bilo količkaj primernege: blagajničarke, trgovske nameščenke, prodajalke, da celo dvoumne vzgojiteljice in zasebne tajnice. Štefan je brž plačal. Odšla sta v mesto, kupila papir in zavitke, nazadnje pa sta sklenila (prav za prav je Štefan sam to svetoval), da morata danes oba k materi, češ da morata sestaviti prošnje, saj je vendar vse odvisno od prošnje.

In res sta šla. Ko pa se je Štefan pozno v noč poslovil od obeh in odšel, je mati stopila k Mimi, pobožala jo je po obrazu in ji zaupljivo dejala:

»Zlato srce ima ta človek.«

Mimi se je veselo zasmejala in mater poljubila naravnost na usta.

4

Od takrat je Štefan prihajal vsak dan. Dostikrat je posedal kar pol noči, pripovedoval je zgodbe iz svojega življenja in svoje načrte, ki jih je bilo vsak dan več, nikoli pa seveda ni pozabil vprašati, če je že prišel kakšen odgovor na mnogotera pisma, ki sta jih bila z Mimi odposlala oni večer. Odgovora pa ni bilo nobenega. In tako je minilo štirinajst dni.

Točno petnajsti dan po prvem Štefanovem obisku pa sta se zgodili dve važni stvari. Prva je bila silovito povzdignila Štefana, druga pa je prav toliko pritisnila k tlom Mimi. Štefan je tisti dan proti večeru počasi stopal po cesti in premišljal, ali naj gre takoj mimo zidu sreče, oziral se je okrog sebe in se skoro dolgočasil, ko je nenadoma zagledal na oknu trafike, ki je stala na križišču dveh prometnih cest, rumen listek. Sam ni vedel zakaj, toda nenadoma se je napotil tja, se ustavil, se nagnil in prebral. Sprva ni niti verjel. Dvakrat je bral, da je razločil: Takoj sprejemem prodajalko, ki ima trgovsko šolo — in že je vstopil. Prodajalnica tobaka je bila skoro natlačena. Ljudje, po večini možki, so se gnetli ob ozki prodajalni mizi in nakupovali, ta cigarete, oni papir, tretji znamke, kar jim je dajala debelušna gospa z nervoznimi kretnjami. To je lastnica, si je mislil Štefan, seveda je, dovolj je stara (kajti gospa je imela kljub obilici pudra in barv vendar že uvelo lice, kar so še posebej podčrtavali na pol pobarvani lasje in utrujene črne oči). Ker ni imel drugega dela in je seveda hotel govoriti z njo na štiri oči, jo je natančno ogledal. Ob ustih je imela na vsaki strani dve globoki razi, ki sta ji delali obraz skoro brutalen, pod očmi so se ji vdirale črne vzbokline, glas ji je bil rezek, na vsem obrazu pa ji je ležal narejen, a vendar utrujen smehljaj, kakor ga imajo proti jutru kabaretne plesalke. Morala je segati zdaj sem, zdaj tja, sklanjala se je naprej, se obračala, z desno roko delila, z levo sprejemala, kakor bi bila tega naučena od vekomaj. Včasih je pogledala čisto nazaj, kjer so stala steklena vrata, ki so vodila v ozadje. Tam se je skozi steklo videla majhna miza, za katero je sedel koščen, suh in plešast človek, ki je venomer nekaj računal, menda je neprestano sešteval ali odšteval. Zdaj razumem, si je rekel Štefan, zakaj je napisano: trgovska šola. Knjižice je treba voditi, račune — —, gospa pa prodaja. Ta stari mož se menda nič kaj preveč ne razume na vso to stvar, kako bi se drugače venomer praskal po nosu in si popravljal očala, kot bi si ne mogel pomagati.

(Konec prihodnjič)

GOSPA IZ BARAKE

TONE ČUFAR

1

Švitvalo se je že, daleč nekje je zakikirikal petelin in prebudil Jamnikovo Marto iz rahlega sna. Pomela si je oči, se dvignila in sedé tuhtala, ali naj že vstane. Zraven nje je ležal Šmajdov Blaž. Tako zelo je bil še ves v snu, da si ga ni upala buditi. Preveč bi potem sitnaril. Želela pa je, da bi se sam zbudil in jo privil k sebi še preden drugi pokukajo izpod odej. A ni strpela na miru. Narahlo se ga je doteknila, bil je prijetno topel; narahlo ga je potresla, pa se je toliko zganil kakor tvalo. Zjutraj je zmeraj rad spal. Marta mu je zavidala zdravje in mladost, a bilo ji je tudi neizmerno všeč, da ga ima ob sebi. Ona si je zadela na rame že peti križ, nanj je lezel šele četrti. Blaž je imel nekaj čez trideset let. Pogladi mu je lase in se prislonila nanj. Nekaj je zagodrnjal in se obrnil, ona je pa vstala, si nateknila zakrpano obleko in poiskala svečo. Skozi razbito, z lepenko zadelano okno še ni bilo prave svetlobe, da bi brez sveče lahko zakurila v starem, železnem ognjišču. Pristavila je lonec potem pa se je željno ozrla po Blažu, ki še zmeraj ni odprl oči. Njuna postelja je bila oddeljena od drugih ležišč z dvema omarama. Marta je pogledala zad.

»Vstanite! Petelini pojo!«

Na pogradih sta zagodrnjala dva možaka, tretji je pa brez besede vstal. Potem je še potresla sedemnajstletnega sina, ki je spal čisto ob steni, najdelj od omar. Le dekleta ni budila. Ležala je v kotu za kuhinjsko omaro, precej skrita vsem očem. Kadar se Marti ni ljubilo izpod odeje, je sklicala njo, to jutro pa, ko je morala Blaža celo za šihtrdo stresti, da je vstal, ji je prizanesla. Možaki — dva sta bila Blažovih let in še samca, tretji pa že starejši vdovec — so si oplahnili obraze. Marta jim je brž postregla s kruhom in črno kavo. Dala jim je s seboj malice, potem so se pa odpravili v rudnik.

»Počakajte me«, je momljal Blaž in se svežil z vodo.

Možaki so odšli brez njega. Marta mu je pa prilila v črno kavo mleka in dala košček sladkorja več kakor onim poprej. Tudi malico mu je pripravila obilnejšo in tako žal ji je bilo, da mora tudi on pod zemljo. Ko je odhajal, mu je voščila srečen povratek, obšel jo je rahel nemir, ki je po navadi ni popustil, dokler ga spet ni zagledala. Blaž je zginil za ovinkom, Marta je še sama pozajtrkovala, potem je pa fanta spravila na noge.

»Dreja, lopata te kliče! In sekira!«

Nagnala ga je cepit drva. Dreja je ugovarjal, da se bo na cesti dovolj pretegnil. Tam je že delj časa gonil lopato in kramp in dobival za to po nekaj kovačev na teden. Marta mu je vrgla ključ od drvarnice pred noge.

»Že včeraj sem naročila. Zakaj ti je pa vse drugo več ko dom!«

»Tak dom«, je odvrnil hudo omalovažujoče in šel ven s košaro.

Marta bi najraje stopila za njim in mu jih naložila. Zmeraj teže ga je prenašala. Njegova potegnjena postava in koščen obraz, vse jo je preveč spominjalo na pokojnega moža. Fant je bil kakor izrezan Jamnik,

ki ga je pred več leti polomilo v jami in je čez dober teden potem umrl. Prestal je hude muke in tudi Marti je njegova nesreča nakopala obilo hudega. Ko so ga zagrebli, je ostala s tremi otroki brez vsega. K sreči ni živelo vseh sedem. Morala je iz rudniškega stanovanja. S tistim, kar je dobila po možu in kar so ji zbrali rudarji, ni mogla ne živeti ne umreti. Dreja je odgnala nekam pod Kum za pastirja, pa ni vzdržal. Drugi, leto mlajši Feliks je ostal tamkaj, Polonca pa tako še ni bila godna za službe.

»Ne lenari!« se je zadrila nad njo, jezna zavoljo fantove trme. Z nje je potegnila raztrgano ponjavo in dekletu ni preostalo drugega, kakor da se spravi kvišku. Zelo je sličila materi, po obrazu in polnem, sočnem telesu.

»Samo za pokoro vas imam! Le hitro se obrni!«

Polonca je morala pospraviti pograde, kjer so ležali rudarji. Marta je ugasila svečo. Zunaj je pela sekira. Kmalu je pa utihnila in skozi vrata je butil Dreja z nepopolno košaro drv. Jezno jo je odvrigel na tla, v rokah je pa obdržal večji papir in ga pomolil mami pod nos. Marta si fanta ni ogledala, na mizo je postavila skodelo črne kave, on je pa porinil pred njo z nekimi verzi popisani list.

»Treba je take shamote!« je vzkliknil.

Marti je zbudil zanimanje, s papirjem je stopila k oknu in čitala:

Koruzar Blaž in barakarska gospa.

Marta je velika trapa,
Blažu padla je v pesti,
nora je na tega knapa
in ga pestuje, redi.
Z njim koruzo zdaj otepa,
on pa druge rad ima,
baba za vse to je slepa,
ves naš kraj se ji hahlja.

»Ljudje so pa res vseh muh polni,« je rekla na videz brezbrizno. Pred sinom ni hotela pokazati, da jo je neprijetno prizadelo. Prečitala je še enkrat in potem vrgla papir pod ognjišče. »Kje si dobil?«

»Na drvarnici.«

Odgovoril ji je nekam zviška, češ, zdaj so ti zagodli. Ko je popil kavo in vtaknil kruh v žep, se je sklonil pod ognjišče, ona ga je pa sunila stran in mu ni pustila vzeti papirja. Ni ji smel zrasti čez glavo.

»Na šiht se skidaj!«

»Do zdaj smo stradali zaradi tega babjeka,« je zasikal fant, »zdaj pa še te komedije! Že tako se ljudje dovolj norčujejo. Zmeraj požiram same take, ki niso za nikamor.«

»Kdo te kaj vpraša! Podvizaj se na šiht! Ne igray se s kruhom. Komaj si nekaj kamnov povohal, pa že ne veš, kako bi kazal svojo vsemogočnost. Na to pomisli, da sem te redila vsa leta.«

Grabila jo je togota, že je iskala kaj primernega, kar bi mu lahko zabrusila. Tudi Dreja bi rad izbruhal, kar ga je že dolgo morilo.

»Ej, ko bi ata vedeli, kako živimo,« je dejal trpko, se potulil ven in močno zaloputnil z vrati.

Marta je pustila papir pod ognjiščem, zdaj bi ga razcefrala in vrgla v ogenj. Lotila se je Polonce, da slabo pospravlja. Zlasala jo je in ozmerjala, dekle je pa cvililo, da se reši novih bunk.

»Zgini v šolo! Saj nisi za nobeno rabo!«

Polonca je naglo spravila skupaj svojo šolsko robo, pustila črno kavo in vzela samo kruh. Rada je odšla ven, Marta je pa hotela biti sama. Ugibala je, ali naj pokaže papir Blažu. Kaj poreče? Utajiti mu ga skoraj ni smela, lahko bi zvedel zanj po ovinkih. Kdo ve, če je kaj resnice na tem, da ima druge ženske?

Marti je marsikaj živo stopilo v spomin. Blaž je bil domačin, poznala ga je že dolgo. Nekaj z delavskih veselic, nekaj po ovpravljanju. Žene so ga nosile po zobeh zavoljo mnogih deklet, najdelj so ga obirale zaradi Golobove Mince, šivilje iz kolonije. Pri njej je prespal dosti noči in je tako pomagal na svet njeni Marici, ki je bila komaj dobro leto mlajša od Polonce. Drugega otroka je imel nekaj let pozneje s Koroščevo Faniko iz Prlekije. Služila je za točajko, fantje so od sile noreli za njo, zmagal je pa Blaž. Nekaj časa je eni obljubljal zakon, nekaj časa drugi, plačeval jima je malokdaj in so ga pogosto rubili. Fanika je odšla s svojo Majdico domov, a miru še zmiraj ni bilo. Blažova sestra je imela bratovo življenje za velik greh, ni mu marala dajati potuhe in ga ni več trpela pod streho.

Tako je zašel med Martine najemnike. Pa je še pri njej preizkusil srečo. Drugim se je še nekako upirala; ni marala, da bi jo imeli samo za kratek čas in se ji potem smejali. Pri njem je pa zavrgla vse pomisleke. Preveč je bil krepak in predolgo je samevala, da bi se mu mogla zoperstavljati. Vseč ji je bilo, da ga je otela mladim dekletom in se je bala samo tega, da je ne zapusti. Res je marsikdaj vsa družina stradala zaradi njega, kajti Blažu ni smelo ničesar manjkati.

Skraja sta iskala za svoje ljubimkanje samotnih ur. Njej pa ni bilo za nekaj skritega. Priznati jo je moral pred ljudmi. Pri njej se mu ni slabo godilo, zato jo je rad povedel na sprehod, na veselico, v kino. Potem je pa legal k njej kakor je smel svoje dni samo Jamnik. Seveda so jo ženske močno pestile. Da bo spridila otroke, da naj se vzameta. Marta jih je pa dražila, da so ji nevoščljive, ker se pokore s skrehanimi dedci. Ni ona kriva, če ji je jama požrla moža. Pri njej vidijo greh in pohujšanje, razne gospe pa lahko uganjajo, kar se jim poljubi. Od tedaj, ko ji je to ušlo iz ust, so ji kaj radi očitali, da škili med gosposdo.

Radi so jo naganjali z gospo, z barakarsko gospo.

To Marti ni šlo do živenga, zdaj jo je pa hudo grizel dvom, ali nima Blaž res drugih. S pospravljanjem je preganjala čas, pripravljala je obed, a ure so potekale tako počasi. Fanta opoldan ni bilo, prva se je prikazala Polonca. Preden so prišli možaki, jo je poslala v trgovino in ji naložila še nekaj drugih opravkov. Rudarje je postregla z obedom kakor vsak drug dan. Potem so se umili in ker je bilo zunaj lepo, je posebno Blaža gnalo venkaj. Veselo je žvižgal. Drugekrati bi ga Marta pustila brez spraševanja, tokrat se je pa pozanimala, kam pojde in je zvedela, da gre balinat.

»Zakaj bi zapravljaj denar. Počakaj, nekaj imam zate.«

Pomignila mu je, naj potrpi, dokler se drugi ne spravijo ven. Kmalu so odšli, vsakdo je imel kakšno pot, a tudi brez nje je rad šel na sonce,

ko je večji del dneva prebil v rovih. Blaž je čakal, s kakšnimi novicami ga obsuje, ona mu je pa molče dala papir in ga gledala, kako je sprva malomarno zijal vanj, a se je potem le malo bolj zatopil v pisanje. Prezirljivo se je zarežal. Marsikdaj se je na največje očitke samo nasmehnil. Zdaj je vprašal, od kod ima ččkarijo in ko mu je Marta povedala, se je veselo udaril po kolenih.

»Imeniten patron! Za prvi maj se je uril, za volitve. Bog mu grehe odpusti!«

»Kaj ne, Blaž, da ni nič resnice na vsem tem?«

»Na čem? Koruzo res otepava, kaj za to!«

Spet se je široko zarežal, ona se je pa obesila nanj in mu skušala izvititi priznanje, da je zaradi drugih žensk vse zlagano.

»Na vsako čenčo sedež!« jo je zavrnil, že kar nejevoljen. »Res si trapa!«

»Kaj meniš, kdo neki je skuhal?« je silila vanj.

»Če ti potuhtaš falota, mu jaz že potem navijem ušesa. Navsezadnje pa prava reč taki papirji. Kaj nama pa kdo more?«

»Morebiti je bil Knezov Simon.«

Omenila je stanovalca, ki je od vseh še najbolj lazil za Marto in se je pred nekaj tedni odselil. Tedaj je Marti odkrito povedal, da »ne bo pomagal plačevati za Blaževe pankrte« in si je drugod poiskal streho.

»Zaradi mene!« je odvrnil Blaž neprijazno, kajti o tem človeku ni rad kaj slišal. »Simon ni toliko brihten. Doli od teatra je bil kdo, tam spravijo take reči skupaj. Za Silvestra in pust je zmeraj kaj podobnega, zdaj so pa še nama skuhal.«

V mislih je imel igralce z delavskega odra. Marti ni bilo všeč, da so morda mnogi imeli posla s to pisarijo. Posmehovali se ji bodo. Morebiti so celo prepisali in pojde od človeka do človeka. Naposled je lahko vse do kraja res. Dvom se ji je zajedel v srce, pa je molčala, četudi težko. Blaža ni marala vznemirjati, kajti že dolgo ji je bilo jasno, da ga obdrži pri sebi samo tedaj, če se nikjer drugje ne bo počutil tako domače kakor pri njej.

Skušala mu je dati prijeten dom, skrivaj je pa gojila tiho željo, da ga priveže nase še z nečim, ne le z dobro oskrbo in s toplo, zmeraj pripravljeno posteljo.

2

Bila je eno tistih lepih poletnih nedelj, ko se je vsakomur zahotelo ven iz zatohle doline. Martini podnajemniki so se odpravili že prejšnji dan, takoj ko so prišli iz jam. Dva sta šla domov na kmete, tretji je odrinil po drugih opravkih. Ob zori je odpravila Dreja in Polonco na izlet v hribe, kamor je šlo več rudarske mladine. Tudi Blaža je zamikalo ven. Malo je še poležal, potem je pa spraševal, kam naj odrine. Marta je pa zaklenila barako in se zleknila ob njem še preden je vstal. Na široko je zehal, nagajivo mu je zapirala usta in uganjala z njim majhne ljubeznivosti, za katere ji ni bilo nikoli žal. Blaž jih je po malem vračal, gledal jo je s pobalinsko porednostjo kakor prvič, ko si jo je vzel. Zdaj se mu je pa branila.

»Nikar no, saj nimaš petnajst let!«

Požugala mu je s prstom.

»Preveč si brezbrizen. Botra in botro boš moral poiskati.«

Blaž se je zasmel, mislil je, da ga vleče in draži. Mar mu je bil zdaj boter, ni se utegnil pomenkovati o njem, ona mu je pa govorila, da se bo res treba pobrigati, ko prej ni bil dosti pameten.

»Kaj trobezljajš!« je dejal ujezen in je ni hotel razumeti. »Vsi so bili že pri birmi, kaj bi z botrino!«

»Ta, ki je na poti, še h krstu ni mogel.«

»Sakrament, ali res?«

Njegovo navdušenje za male in velike ljubeznivosti je upadlo. Čakal je, da se mu Marta posmeji, pa ni pričakal nasmeha na starikav obraz. Ni mu mogla reči, da se le šali. Skrbelo jo je, kaj poreče, kaj naredi. Zraven se je pa veselila, da mu je vendarle enkrat kos. Ni pa še vedela, ali ga je s tem privezala ali celo odbila. Blaž se je skobacal z ležišča in si nataknil obleko.

»Zakaj nama bo pamž?«

Marta je stopila k njemu, kar tajala se je od ljubeznivosti.

»Tvoj je, Blaž. Zato sem ga tako neizmerno vesela.«

»Kdo pa pravi, da ni moj? Čudno pa je, od hudiča čudno! V tvojih letih po navadi ni več nevarnosti za pamže. Vsak svojih imava čez glavo, kaj je treba še najinih!«

»Ne govori tako grdo.«

Marto je bolelo, da ji očita starost. Radovala se pa je, da ni tajil očetovstva. Lahko bi vmešal kogar koli od rudarjev, ki jim je stregla. Vedela je, da so moški v takih prilikah zelo iznajdljivi za izgovore. Oprijela se ga je in se naslonila nanj.

»Blaž, ali bi ne bilo vseeno...«

»No, le povej! Le z vsem na dan, dokler te še poslušam!«

»Ljudje bodo toliko klepetali, spet bodo kaj obešali.«

»Naj, kaj je bilo zadnjič? Nič! Tudi eden mi ni kaj opomnil.«

»Zdaj bo pa otrok. Nanj misli. Vse drugače bo zanj, če se vzameva. Očeta in mater bo imel kakor je treba. Ljudem bi zavezala jezike.«

»Meni pa vrat!«

»Saj te ne silim, sam lahko vidiš da ne. Za otroka bi bilo pa res bolje.«

»Zame pa ne in to je poglavitno! Hudiča, nikar me s takimi muhami ne odganjaj! Nobeni še nisem šel na ta lim, še nikoli se nisem tako zatreskal. Pa so bile mlajše in bolj žive.«

Otresel se je njenih rok, nabrskan je hodil gor in dol. Pa se je naveličal sprehajanja po gnilih deskah. Marta je ves čas željno lovila njegov pogled, on se pa ni uzrl vanjo, niti tedaj ne, ko je prijazno vprašal:

»Ali bi se nerodnosti ne dalo kako popraviti?«

»Kaj misliš?«

»Kaj?! Ali je treba razlagati? Saj so ženske, ki odpravijo.«

»Ali bi rad videl, da umrjem? Samo enkrat sem poizkusila s tem, pri osmem, pa ne upam nikoli več.«

»Potem pa sama skrbi! Meni diši pamž in boter in vse skupaj prav toliko kakor kozi nož!«

»Vse mi prepusti, vse bo moja skrb, jaz naj bom pa tvoja.«

Pregovorila ga je, da še nekaj ur ni šel iz barake. Tako sama sta bila malokdaj. Samo da je ostal pri njej. Za vse drugo je itak vedela, da bo obviselo na njenih ramah.

Poletje se je nagnilo v jesen, Marta je bila pa zmeraj bolj košata. Jezične ženske so jo spet obirale, ona je pa ponosno hodila po dolini kakor da se bahariti z rodovitnostjo v teh letih. Zastran botre je pisala sestri, služkinji v Celju. Dočakala je dober odgovor. Glede botra je mislila na tega in onega rudarja, potem je pa vzela na muho trgovca Leopolda Brusa. Z njim je bila v nekaki večni zlahti. Zmeraj mu je dolgovala kak stotak in to še v tistih časih, ko je Jamnik še živel. Najteže ga je dohajala s plačevanjem v črnih dneh po moževi smrti. Večkrat je rada poudarila, da je tedaj pokazal svoje srce in ji šel zelo na roko. Ne le, da je spregledal za nekaj mesecev zmeraj večji dolg, pregovoril je celo župana, da se je lahko vselila v barako na občinskem svetu, ki je preostala zidarjem. Rešila se je pa s tem, da se je vrgla na dedce in se nastavljala vsepovsod, kjer je lahko dobila kaj v pranje. Nekaj moških je zvrabila na prenočevanje in si toliko opomogla, da ji ni bilo treba prosjačiti. Tudi za fanta se je Brus zavzel na občini, da so mu dali lopato, kadar je bilo kaj kredita za dela na cestah.

Marta je imela lahko nekaj vere v svojega trgovca, zato se je z upanjem napolnila k njemu. V trgovino se je prizibala zvečer, ko so že zapirali. Naročila je par malenkosti, postavni možakar ji je rad postregel in ko sta bila čisto sama, je spregovorila.

»Gospod Brus, ne zamerite, da vam spet delam nadlego.«

Trgovcu je zginil nasmeh z zalitih lic, a ga je takoj priklical spet nazaj in se pozanimal, kaj bi rada. Marta je povabila oči in tedaj je tudi gospodov pogled obvisel na njeni životnosti. Zdelo se ji je, da jo razume in je kar laže zamomljala:

»Nerodna reč, gospod Brus. Botra iščem. Na vas sem mislila.«

Brus se je popraskal po sencih, nič jasnega ni odgovoril.

»Pa še nekaj bi se rada pomenila z vami.«

Trgovec je začudeno razprl oči, a Marta je stavila vse na eno kokošo.

»Vi pridete za botra, če vam je prav, jaz vam pa dam Polonco.«

»Saj se še zastran botra nisem odločil.«

»Oh, saj to ni taka reč. Nikar mi ne odrekajte. Glejte, saj ne mislim na darove in stroške, le botra bi rada otroku, dostojnega botra. Vi pa tudi potrebujete koga v hiši, Polonca je zdaj iz šole, nekam jo moram stisniti. Morebiti bi se učila v trgovini. Da ne boste na škodi, pa za eno leto pognemo, recimo na štiri leta.«

»Bom premislil, Jamnica. Saj še ne bo jutri krst.«

Brus se ji je spet dobrovoljno smehljal in jo navdal z velikim upanjem. Polonco je morala kam zriniti, kar preveč ji je pojedla in razposajena je bila tudi že čez mero. Moški so ji radi ponagajali, še Blaž jo je dražil. Marta pa tega ni marala; vedela je, da se primeri, da hči prevzame materi ljubimca. A Blaž je Polonco tudi krotil in jo večkrat naklestil po vseh zakonih očimske oblasti.

»Vidiš, kri se težko zataji,« ga dražil Marto zaradi živahnih otrok, kajti tudi Drejo bi rad mlatil, pa ga največkrat ni dobil v pesti.

Gospod Brus je dober teden premišljeval, potem je povedal, da pojde za botra in tudi dekleta bo vzel v hišo. Seveda, čez kak mesec. Marta je spravljala skupaj stare plenice, Polonci je pomagala šivati perilo in obleko, da bo v trgovini kakor je treba biti. Pritisnila je zima in prinesla marsikaj hudega v barako, ki je stanovalce slabo branila pred mrazom.

Samca sta se odselila v rudniško samsko kasarno. Nič nista povedala, ali samo zaradi mraza ali tudi zavoljo strahu pred otroškimi vpitjem.

Marto so mučili popadki, zelo se je bala svoje težke ure. Pa je šlo precej po sreči. Dobila je sina. Že par dni poprej se je pripeljala sestra iz Celja. Ker je morala kmalu nazaj, so brž poslali po Brusa in pohiteli s krstom. Trgovec je spet odprl svoje srce in jih založil z malim košem dobrot. Tudi na Polonco se je spomnil, bila je zmeraj bolj razraščena in jo je povabil v trgovino. Ko jo je Marta lahko pogrešila, se je odpravila h gospodu, ki ji je že čestokrat dal kaj sladkega.

Rada je šla k njemu, rešila se je barake, kamor je hodila samo še spat. Pa tudi to ne zmeraj, ker so jo porabili za druga dela, varovala je otroke in ostajala pri njih pozno v noč. Tako je dostikrat kar tamkaj spala in je tudi čez nedelje včasih ni bilo domov. Marti je bilo dovolj, da jo je spravila h kruhu in si je zelo laskala, ko je gospod botrček poslal po dekletu kak kos blaga, včasih pa kaj za pod zobe. Kadar se je pozanimala pri njem, kako je kaj zadovoljen s Polonco, jo je vselej pohvalil, da je okretna in da se znajde z ljudmi.

»Le glej, da se gospodu ne zameriš,« ji je zabičevala doma. »V veliko pomoč nam je. Kaj bi brez njega? Kar ti da, je boljše ko nič. K takemu človeku te ne spravim zlepa, zato le skrbi, da bo zmeraj zadovoljen s tabo!«

Blaž je bil prav takih misli in je Marti vneto pritrjeval. Šlo jima je trdo in sta morala gledati na vsak dinar. Ona je bila že zelo pri zdravju, Blaža in vdovca je opravila bolj mimogrede, a to ni vrglo posebnega dobička. Z otrokom se je več zamudila, lahko bi pa že prala in prislužila kak kovanec, a ji niso nosili. Ni jim dišalo, da bi namakala njihovo perilo obenem z nečednimi plenici.

Denarja je pa tako manjkalo. Blaž bi potreboval — tisočake.

3

Ko Blažek še ni znal poklicati ne mame in ne ata, je že sprožil cel plaz hudega na svoja stvarnika. Oglasili sta se materi njegovih polsester. Marica iz kolonije je odraščala šolskim klopem, Blaž je bil pa še dosti dolžan za njo. Mama je terjala denar, pa tudi to je povedala Blažu, ko ga je pričakala na poti iz rudnika, da mu vse odpusti, če neha z drugimi babami in jo vzame. Njen bi prav za prav moral biti, prva je od vseh, najbolj je nesrečna zaradi njega. Blaž pa za njeno trpljenje ni imel dosti smisla, vso zgodbo s srečanjem je zaupal Marti, sam je pa iskal po dolini človeka, ki bi vzel Marico takoj v uk, čim ji ne bo treba več posedati v šoli. Tako je odvrčal Golobovo Minco od namere, da ga iztoži.

Marta mu je pa govorila:

»Nič strahu, Blaž. Če te da sodniji, bova že nekako prišla do denarja.«

Blaž je pa kljub tem zagotovilom marsikaj tuhtal, izostajal je z doma, bil je zadirčen in se je zmeraj manj menil za črvička v plenicah, četudi ga je bil spočetka prav zato res vesel, ker je bil fant. Njegovo prediranje ga je zdaj zmeraj bolj jezilo, jezo je pa stresal nad Marto, ki je živela vsak dan teže, saj ni vedela, kaj še utegne priti, le dobrega ni pričakovala prav nič.

S pomladjo, ko se marsikomu odpre delo, je prišlo nad rudarje dosti nevšečnega. Premoga so nakopali več kakor ga je pa družba čez zimo

lahko razpečala, v toplih dneh se je trg za kurivo občutno skrčil in skrčili so tudi obratovanje. Nekateri so morali sploh stran, drugi so hodili samo parkrat na teden v jame, nekaterim so pa naložili praznovanje za delj časa. Med poslednje so zrinili tudi Blaža. Nekaj dni je mirno potrpel, potem je preklinjal ves svet, vse ga je togotilo. Naveličal se je posedanja v baraki, kmalu je hodil samo še spat. Neko jutro, dober teden poprej, preden bi spet moral na delo, si je pa nadel najbolj čedno obleko, ki jo je premogel.

»Kaj to pomeni?« ga je spraševala zaskrbljena Marta.

»Marsikaj! Vse zveš, morebiti še prezgodaj.«

Marta mu je govorila, naj ji vendar ne dela križev in težav, ko je že zaradi praznovanja dovolj hudo. Pa ga niso otajale ne lepe besede in ne grenke solze. Šel je in nič ni vedela kam. Čakala ga je, pa se ni povrnil ne zvečer ne drugi dan in ne pozneje. Bilo ji je znoreti v hudi negotovosti. Nikamor se ni mogla zateči po nasvet in tolažbo, nikogar ni marala spraševati, vsi bi ji samo privoščili in se ji smejali. Še z vdovcem je bila redkobesedna. On je samo po dva dni izostajal z dela, zato ga je postregla kakor poprej. Dreja je nosil kovače kakor vselej, ko je minila zima. Marti ni bilo treba trpeti lakote, a žejalo jo je za Blažem.

Obleko je imel pri njej in če bo hotel iti v jamo, bo moral priti. To je Marto vsaj malo tolažilo. Ko ga le ni bilo, je pregledovala njegove stvari in mimogrede našla v nekem žepu pismo Koroščeve Fanike iz Prlekije. Pisarila mu je na sestro in ga vabila k sebi.

Marta se je grizla v onemoglem srdu.

Zadnji teden neprostovoljnega Blaževega dopusta se je bližal koncu. Zadnji dan je uzrla Marta pred barako suho, starejšo žensko, ki si je brisala v travi od ilovice umazane čevlje. Bila je Matilda, Blaževa sestra. Obe sta se komaj dobro poznali, druga o drugi sta po ženskah prenašali razne čenče. Marto je imelo, da bi jo oblila. Čutila je, da se nalašč obotavlja. Naposled je le stopila na prag in se zviška ozirala po baraki.

»Nič čudnega, če se je naveličal umazanije,« je rekla in se zoprno namrdnila.

Marto so srbeli prsti, najrajši bi jo spraskala in pahnila ven. Pa je potajila svojo jezo, upala je, da izve kaj koristnega. Z molkom je spravila Šmajdovo v zadrego.

»Po Blaževe stvari sem prišla,« je rekla Matilda.

»Zakaj?«

»V nedeljski obleki ne more v jamo.«

»Sem naj pride in se bo preoblekel. Kdo mu to brani?«

»Pamet in poštenje! Dovolj se je ciganil. Zdaj bo konec sramote, ki nam jo je delal. Dokler se ne oženi, bo pri meni. Vzame pa tako, ki bo zanj.«

»Ono iz Prlekije!«

»Zakaj pa ne? Po očetu dobi hišo in tudi tako ne bo prazna.«

Marta je zvedela zadosti. Dvignila je otroka, ki se je kakor nalašč vztrajno cemeril, in ga je pomolila Matildi pod nos.

»Vzemi ga, da še Blaž ne pride prazen na svatbo! Po cunje naj se pa sem potruji, če jih hoče imeti. Sam jih je prinesel, sam naj jih odnese. Nisem tako poceni, kakor si misli! Preden ga drugič okličejo, bo moral na pogreb.«

»Na čigav?«

»Vidiš, tegale naj išče po Savi. Pa še mene.«

»Joj, kam se je pokopal!« se je zgrozila Matilda v strahu za brata. Zdelo se je, da verjame hudi pretnji. Obrnila se je in odšla praznih rok, kakor je bila prišla.

Pod večer se je prikazal Blaž. Dreja je takoj zginil ven, vdovca ni bilo in Polonce tudi ne. Marto je čudno prevzelo, ko ga je spet uzrla, vsa jeza je splahnela, tako rada bi zaklenila vrata in se mu vrgla okoli vratu. To je bilo samo hip, ko je pa ni pogledal, jo je zapeklo, da prihaja od druge in bi ga najrajši nagnala. Blaž je pa sedel k zaboju, v katerem je ležal otrok. Iz žepa je izvlekel ropotuljico in mu jo tlačil v ročice. Otrok je mahal, napenjal ustnice, dajal nekakšne zadovoljne glasove, on ga je pa ogledoval kakor že dolgo ne. Marta se je pomirila in ni strpela, da ne bi stopila bliže.

»Glej, kako te je vesel, ti bi pa kmalu pozabil, da imaš sina.«

»Hudiča, kaj si cjazila Matildi? O Savi in pogrebu!«

»Za časa sem povedala, da ti ni treba zvoniti po toči.«

»Vražje ženske!«

Blaž je prespal noč v baraki, na pogradu. Marta ga ni silila k sebi, nekam upiralo se ji je še in ni ga marala dražiti. Dala mu je večerjo in ga zjutraj odpravila na delo kakor zmeraj poprej. Tudi drugo noč je prebil v baraki. Tako je teklo nekaj dni. Marti je marsikaj težilo dušo. Neki večer se je prizibal okajen. Mogočno se je prestavljal in je delal red, noge ga pa niso dolgo držale, ob zaboju s sinčkom se je sesedel na tla. Fantiča je ljubeznivo ogovarjal in se naposled prav milo razjokal. Marta ga je pa naganjala spat. Ni ji branil, da ga je potegnila na staro ležišče in mu sezula čevlje.

»E, Marta, midva imava še velike račune. Pogovorila se bova, pogovorila...«

»Jutri, jutri...«

Drugi dan je zvedela, da je bil v Prlekiji, kjer so mu postregli z domačim vinom in ga pregovorili za poroko. Obljubili so mu hišico in še kaj zraven. V dobri volji sam ni vedel, kdaj jim je prikimal, kdaj je dal svojo besedo.

»Prekleta sem se zavozljal,« je potožil. »Navsezadnje pa nikjer ni zapisano, da moram pri tebi čakati na smrt.«

»Sina boš zavrgel, sina.«

Marta ga je skušala z otrokom rešiti zase. Blaž je ostal pri njej, a je bilo zmeraj kaj narobe. Njej ni jezik dal miru in on je bil hitro v ognju, pa sta se pogosto sporekla.

V barako se je pa spet prikradla skrb za botre. Polonca se je kar preočitno debelila. Marta je poznala nekaj fantov, ki so se vrteli okoli nje, pomislila je pa tudi na Brusove darove, ki so bili zadnji čas kar nekam prepogosti. Nič čudnega, če bi jih bil gospod kar pri dekletu vračunal. Ko sta bili s Polonco sami, jo je trdo prišla. Hotela je vedeti za očeta, punca se je pa bridko zjokala.

»Kaj se cmeriš! Poprej bi rabila pamet. Zdaj moramo gledati, da pamž ne bo samo na naših ramah. Kdo je imel prste zraven?«

Polonca je skomignila z rameni in še huje zajokala.

»Ne veš? Ta je lepa! Prekleta pokora! Ali sta z botrčkom kaj imela?«

»Tudi.«

»Kaj pa Vilko?«

Marta je spraševala za mladega, črnega rudarja, ki ni bil samo čeden fant, ampak je tudi lepo igral kitaro in je parkrat zabrenkal celo pred barako. Polonca je prikimala.

»O njem kar molči! Pri vojakih je. Rudnik ga ima na piki, ne bodo mu dali dela, ko se povrne. Še misliti ni, da bi te kdaj vzel, za otroka pa tudi ne bo plačeval. Botrček je pravi, nihče drugi ko on! Če se drugače zaklepetaš, odješ otroku rednika. Le glej!«

Marta se je kmalu potem odpravila h gospodu trgovcu. Napeljala je pomenek na dekleta. Brus je ni več tako pohvalil kakor pred meseci, celo pritožil se je, da je raztresena in da preveč škili za fanti. Marta je pa zbrala vse svoje moči, da je dobremu botrčku lahko sodniško pogledala v obraz.

»Nemara ste ljubosumni. Dekle ni koščena, kakor jih je toliko v dolini. Pa tudi lesena ne, priznam. Mislim, da ste vi najbolj škilili za njo. Pa ne samo z bonboni. Sama mi je povedala.«

»Jamnikova, za božjo voljo, ali sem zaslužil tako črno nehvaležnost?«

»Dosti dobrega ste nam naredili, ne mislite, da sem pozabila, koliko stisk smo preložili z vašo pomočjo. Zato sem tudi prišla, da uredimo sami med sabo. Tako, da bo prav na obe strani.«

Gospod se je naredil neumnega in ni maral biti oče. Marta je pa prisilila Polonco, da mu je povedala v obraz, kaj sta imela v skladišču, na podstrešju in tudi v stanovanju, kadar gospe Brusove ni bilo blizu. Mož si ni znal pomagati drugače, kakor da je obe dve nagnal domov. Polonca je spet jokala, zanjo se je začel križev pot. Marta se pa ni dala kar tako ugnati v kozji rog.

»Gospod, poskrbite za kri svoje krvi, da ne bo nepotrebnih potov,« je naročila botrčku, preden se je odpravila stran.

Sama je gledala na to, da se je raznesla novica.

Ljudje so pa spraševali, če bo spet Brus za botra v baraki.

Velikega prijateljstva z njim je bilo konec. Ničesar več ni poslal, po dolgih letih je Marta hodila drugam kupovat, kjer ji niso tako zelo gledali skozi prste, kadar je zastajala s plačilom. Pogrešala je Brusa in se jezila, da je vse narobe. Jezo je pa prenašala Polonca, njeno in Blaževo. Kmalu ni šla več med ljudi, pestovala je Blažka in se ob njem vadila negovati otroke.

Porodila je dekletce.

Marta je skuhala svoje maslo. Ker je bil Brus po imenu Leopold, so malo krstili za Poldko. Blaža je pa pretentala, da je povrnil botrčku botrino. Z njeno sestro, ki se je pripeljala iz Celja z enakim namenom kakor zadnjič, in z babico je odšel v cerkev, poddržal tamkaj otroka, da so mu poškopili mehko glavico in nasolili slinasta usteca ter ga tako rešili izvirnega greha. Zastran glavnega greha, glede očetovstva, je pa Marta vnovič pritisnila na gospoda botrčka. Tudi v krtne knjige so vpisali kar njega. Mož se je otepal te časti, vedel je povedati, da so imeli s Polonco opravka drugi dedci, on je pa čist in naj ga nikar za vso dobroto ne tišče v sramoto.

Marta je pa pritisnila na varuha, da ga je dal sodniji.

S sodnijo in z advokati so imeli v baraki zdaj precej posla. Blaž se je navezal na sina, kar so mu zamerile matere njegovih hčera. Marico je spravil v neko večjo kuhinjo, da se je učila boljših prikuh in je bila kolikor toliko preskrbljena. Obljubil je, da bo tudi drugače skrbel za njo

in je spet odvrnil od sebe izterjavanje. Fanika iz Prlekije ga je pa prijala po vseh paragrafi. Najbrže je sprevidela, da se mu ne ljubi v zakonski jarem in ga je tožila zaradi prelomljene besede in za stroške, ki jih je imela s pripravljanjem bale.

»Naj kar tožari,« je Marta pogovarjala zaskrbljenega Blaža. »Če ti zarubijo vso plačo, pri meni še zmeraj ne boš stradal. Taka, ki te daje sodnji, te gotovo nima rada in te ni vredna.«

»Plačati ji bo pa le treba! Kje naj vzamem?«

»Nikar si ne beli las! Vsega tako ne dobi naenkrat, pa če ti vzame zadnjo srajco. Sčasoma jo pa že izplačamo. Gledala bom, da jaz kaj ujamem in tudi pri Brusu bo kaj vrglo.«

Tožarjenje s trgovcem se je zategnilo. Mož nikakor ni bil voljan plačevati, posebno ko je Jammikova terjala kar celih štiri sto dinarjev na mesec. Izterjala je pa dve sto petdeset. Otrok ni imel dosti od njih. Polonca pa še manj. Dostikrat je bila lačna po ves dan in še delj; kadar sta se Blaž in Marta spravila nad njo, sta jo tepla in postila, da je padala v omedlevico. Še Marta je kdaj šla lačna spat, da je bil Blaž sit. Zanj je grabila dinarje, da je lahko plačeval v Prlekijo. Nič se ni jezila, da je ob nedeljah in plačilnih dneh poganjal Polonco na cesto in jo pretepal, če ni dovolj oskubla dedcev, željnih njenega telesa.

Marti je bil mar samo Blaž, brez njega bi ponorela, za njim je mogla priti samo smrt in te se je bala.

IVAN CANKAR

(Poizkus sociološke osvetlitve njegove osebnosti)

Samo v sanjah, samo v tistem otroškem hrepenju je resnica in življenje in vse drugo je življenja ponesrečen poizkus.

Dvajset let je minulo enajstega decembra, odkar je umrl Ivan Cankar. Dovolj dolgo, da ljudje mrtve pozabijo. Sicer je res, da se naša oficialna javnost ni dostojno oddolžila tej dvajsetletnici, da na primer gledališče ni našlo časa ne možnosti, da bi uprizorilo kako delo utemeljitelja slovenske moderne drame in da Pen klub kljub vsem svojim internacionalnim zvezam ni ne doma ne na tujem ukrenil ničesar, kar bi dokazalo, da Cankar zanj ni mrtev.

Kljub vsemu temu pa je tudi res, da je Cankar za nas vse — izvzemši našo oficialno fasado — pereče vprašanje in da je njegova življenjska zgodba, ki zveni v izreku, ki smo ga postavili za geslo temu članku, še vedno nas vseh žgoča bolečina. Morda ga ni Cankarjevega izreka, ki bi izhajal tako iz žarišča njegove osebnosti in ki bi bolj označeval ono dogajanje v njegovi notranjosti, ki je nadkrililo vso bedo sloja, iz katerega je izšel, bolehnost njegovega telesa in družbeno zapostavljenost, ki je bila dvakrat njegov delež: v mladosti, ker je bil sin brodolomnega Klanca siromakov, v zreli dobi, ker je bil umetnik. Pisana mavrica njegovih sanj se je razpela nad njegovim življenjem, osvetlila ga je s svojim sijajem in ga dvignila med prva imena naše narodne kulture. Zato je bilo v resnici samo v sanjah, samo v tistem otroškem hrepenju življenje.

Morda ga pa tudi ni izreka, ki bi globlje pokazal razliko med njim in med današnjo generacijo. Cankar je s svojimi sanjami premagal življenje, današnja mlada generacija pa zameta sanje in hoče resničnega, pravega, kipečega življenja. Zanj spada Cankarjeva osebnost danes že v zgodovino, dasi jo neprestano vznemirja in se ji neprestano bliža kot zanimivemu pojavu, kot še zanimivejšemu psihološkemu problemu in kot reprezentantu našega celotnega življenja. Drugačen odnos ima tudi do osebnosti, kakor ga je imela morda še generacija, ki je bila na prehodu od Cankarja do danes. Umetniška osebnost predstavlja zanj prav tako zaporedje vzrokov in učinkov in skuša jo razložiti z vsemi metodičnimi prijemi, ki so danes na razpolago. Z orodjem, ki ga nudi moderna psihologija, predvsem psihoanaliza in individualna psihologija, se lahko bliža z novih vidikov njegovi osebnosti. Tudi čas tedanjih političnih bojev je toliko odmaknjen, da lahko pretehtamo politični pomen njegovega dela in krivulje, po kateri se je razvijalo brez pristranosti in brez gorečnosti vernikov in krivovercev, ki se na skupnem terenu borijo za ali proti isti stvari. Dasi so glavni obrisi njegovega razvoja dokaj jasni je vendar pričakovati, da bo objava celotne korespondence v marsičem osvetlila njegovo osebnost, predvsem pa kompleks vprašanj, ki so se nakopičila okrog njegove sarajevske dobe.

S Cankarjevo osebnostjo se je zgodilo »isto, kar se je zgodilo že ponovno v zgodovini z nauki revolucionarnih mislecev in voditeljev zatiranih razredov v njih osvobodilnem boju. Zatirajoči razredi so imeli za velike revolucionarje, dokler so živeli, samo neprestano zasledovanje, z največjo besnostjo so se srečevali z njihovimi nauki, z najbolj besnim sovraštvom, z najbolj nebrzdanim bojnim pohodom laži in obrekovanja. Po njihovi smrti pa jih skušajo spremeniti v neškodljive svetniške podobe, jih tako rekoč kanonizirati, priznati njihovemu imenu nekako slavo v ‚tolažbo‘ in zavajanje podjarmljenih razredov in sicer tako, da kastrirajo vsebino njihovega revolucionarnega nauka, odlomijo njegove revolucionarne osti in ga poplitvijo.« Tako je nekdo označil odnos družbe do mrtvih revolucionarjev.

Če se spomnimo na oceno njegove »Hiše Marije Pomočnice« v najbolj liberalnem listu Slovenskem Narodu in na vse, kar se je pozneje godilo z njegovim imenom, se nam nehote vsiljuje misel, da veljajo zgornje besede tudi za Cankarja. Kritik je imenoval knjigo »rafinirano, umetniško popolno pornografijo«. In dalje: »Cankarjeva muza se nam je sploh rada prikazovala v zefirni koiški tančici, pri sedanjem svojem nastopu strgala je s sebe še ono tančico in se nam pokazala kot hetera najnižje tingeltangelske vrste. Vrgla je s sebe vse — in baš zaradi tega je postala gnjusna. Zagnjusila, pristudila se nam je, in radi tega ji obračamo hrbet. Ko bi se sedaj zažgal kres, silen in velik, ne bi se našel, ki bi ga skušal udušiti. Ako se bode Cankar hotel okreniti, v istini dvigniti se iz onega kalužnega blata, v katerega je zabredel, ki želimo, da se ni dotaknil njegove duše, tedaj bo zopet našel odprte duri v hišo slovenskega naroda. Inače pa ga bo odstranil, kakor odstranimo gnjusno gosenico, ki se šopiri tam, kjer je še nedavno nas očaroval čudokrasen metulj.« Če bi ne vedeli, da je šlo za odpor proti človeku, ki je občutno majal osnove družbenega reda, na katerem je slonelo vse življenje, ono, kjer so zažgali Cankarjevo Erotiko in ono, kjer so si želeli kresa za

»Hišo Marije Pomočnice«, bi nam bilo danes tako pisanje spričo te knjige popolnoma nerazumljivo.

V uvodu k enajstemu zvezku njegovih zbranih spisov nadalje čitamo: »Tu izpovedani nazor... je bil izjava discipliniranega predavatelja stranke, a ni bil v skladu z vsem ostalim mišljenjem Ivana Cankarja.« Za kulturnega delavca, kakršen je bil Ivan Cankar, je to v resnici tvegana oznaka, zlasti če pomislimo, da je bilo osnovno vodilo Cankarjevega življenja, živeti v skladu z vsem »ostalim mišljenjem«. Tudi ta pripomba k Cankarjevemu delu bi bila malo razumljiva, če bi ne vedeli, da je bilo treba Cankarja v slovenski družbi šele »kanonizirati«.

Tukaj nas v prvi vrsti zanima vprašanje, katerega razreda predstavnik je bil Cankar, da je mogel svoje življenjsko vodilo izoblikovati v obliki, kakor smo jo zgoraj navedli in da se je mogel predati taki obupni življenjski resignaciji.

Resnično, pravo, polno življenje nikoli ni bilo Cankarjev delež. Razlogov za to nam je iskati v Cankarjevem telesnem ustroju in v materialnih neprilikah, v katerih je živel. Kompleksi, ki so ostali na osnovi njegovih telesnih pomanjkljivosti in socialne zapostavljenosti, v kateri je živel, po drugi strani pa na osnovi njegovega talenta in velikih ambicij, so nujno vodili k sprostitvi v umetniškem delu. Tako je Cankar v resnici, kljub vsem nedostatom, s katerimi je bil otovorjen življenju nasproti, vendarle s svojimi sanjami v prijemljivi obliki umetniških del zavzel svoje postojanke v življenju in za vedno zapisal svoje ime med prva imena Slovencev. Tu je dejansko duh zmagal nad materijo, tu so sanje nadkrilile naravo in njene pomanjkljivosti pa tudi pomanjkljivosti družbenega reda.

Psihološki proces, ki ga imamo tu pred seboj, se je v neki meri vedno vršil v vseh umetniških naturah. Razlika je v tem, kam je vodil korak tega ali onega umetnika. Prav smer, etos Cankarjevega dela, njegov končni pristanek v simbolizmu, subjektivizmu in pesimizmu pa je bil pogojen v veliki meri v njegovem družbenem izhodišču.

Če bi se izrazili sociološko bi dejali, da Cankar ni bil sin pravega proletariata, marveč sin one sive, brezupne gmote, ki jo znanstveno opredeljujejo s hladnim terminom lumpenproletariat. Bil je torej sin izvržencev, sin množice faliranih obrtnikov, kmetov, poduradnikov, služinčadi in vseh brodolomcev. Za ta milje je značilna medla resignacija, ki si daje duška v žganju, v brezmerem filozofiranju in fantaziranju. Obsojen je na brezdolje — predvsem njegovi moški predstavniki — in nima niti one moralne opore niti one samozavesti niti onih konkretnih predstav o življenju in njega nalogah, kakršne daje radostno in dobro opravljeno delo. Ljudje iz te družbene plasti se izgubljajo v želji po maščevanju zaradi svojega krivičnega socialnega položaja in si dajejo včasih duška v resničnem maščevanju. Toda to je maščevanje na lastno pest, anarhično, izvršeno v afektu, nikakor pa ne organizirana kolektivna akcija z jasno opredeljenim ciljem, s konkretnimi zahtevami in s sistematičnim delom za doseg tega cilja. Značilno je, da se prav ta posebnost tega miljeja odraža v vsem Cankarjevemu delu. Niti glavni reprezentant njegovih revolucionarnih teženj, Hlapec Jernej, niti kateri koli izmed njegovih junakov nima pred seboj kakega pravega življenjskega koncepta. Ogromen čustveni vzpon, obilica dobro opazovanega življenja, cela vrsta instinktivno dojetih resnic, toda nobene ideološke

jasnosti, nobene konkretne zahteve. Če pa je kje kaka konkretna zahteva, kakor v Jerneju, ki hoče biti sam gospodar namesto Sitarja, in torej obenem priznava gospodarski in socialni red, proti kateremu se bori, je protislovna in nejasna. Značilno je zopet, da zre Jernej na svoj problem iz osebnega vidnega kota, nikakor pa ne s stališča celote, ki bi jo prav za prav moral zastopati. Jasne črte je možno pokazati seveda na vseh umetninah samo do neke mere, kajti v svojem bistvu je umetnina vedno, da se izrazimo z Goethejem, »inkommensurabel«. S tipalkami svojih slutenj sega umetnik v one življenjske sfere, za katere ni vedno prijemljivih opredelitev in ki spadajo izven slehernega ideološkega okvira.

Roko v roki s siceršnjo bedo izrinjenih družbenih plasti, iz katerih je izšel Cankar, gre duhovna beda. Pomanjkanju kruha se pridružuje pomanjkanje besede. Edina duhovna hrana tega sloja je končno cerkev. Zelo pa bi se motili, če bi mislili, da je religioznost teh ljudi konfesionalna v svojem jedru. Privlačna simbolika večne pravičnosti je zanje žarek upanja, ki se ga trdno oklepajo, ker predstavlja zanje sen o boljšem življenju — toda zopet samo sen brez konkretnih oblik celotnega življenja. Njihova vera ima revolucionarno vsebino. V tem miljeju pač niso doma ideološko jasne zahteve, prav tako tudi ne jasni pojmi o lastnini, družbi, razvoju. Tu gre samo za zamolklo stremljenje človeškega nagona v najgloblji gmoti in duhovni stiski. V tem nagonskem stremljenju pa so zametki večjih in popolnejših stvari. Ta nagon je končno izhodišče vsega napredka na zemlji. Cankar je sin te množice, ki v današnji družbi morda ne predstavlja jedra avantgarde človeštva, ki pa je lahko oni široki val, ki verakava vase akcijo in ideje avantgarde ter jih nosi dalje. Njegovo delo je utelesitev vse bede in revščine, vseh sanj, upanj, uporov, porazov in ponižanj ljudi iz te plasti. Njegovo delo je spomenik ženam, ki se prebijajo skozi to sivino življenja. Vse cankarjanske žene imajo majhne, fine obraze, velike, zasanjane in plahe oči, hrapave in zgarane roke. Izpostavljene so vsakodnevnomu ponižanju, ki ga prinaša revščina, in vendar so ohranile svoje dostojanstvo. Obdaja jih beda in vendar upajo za svoje otroke. Kakor Cankarjev hlapec Jernej ni zasnoval podobe novega sveta, tako je tudi Cankarjeva mati zaobljubila sina, ko ga je pričakovala. Postal naj bi gospod, duhovnik — želela si je zanj edine visoke karijere, ki je bila takrat odprta Slovincem. Cankar pa je segel pozneje raje po beli krizantemi. — Če bi hotel kdo napisati pri nas tak kulturnozgodovinski dokument, kakor ga je napisal Stendhal v svojem romanu »Rdeče in črno«, bi moral namesto rdečega vstaviti Cankarjevo belo krizantemo.

Po Cankarju stoji sredi množice izrinjencev tudi slovenski umetnik, čigar usoda je bila od nekdanj, da je stal ob strani, izvržen iz družbe. Njegova usoda je bila, da je dobival beraške honorarje, o katerih so vsi mislili, da so miloščina, in ki niso zadoščali ne za življenje ne za smrt. Komu je neki treba umetnosti, bojevnikov za resnico in pravico? Oficialna družba potrebuje samo peres, ki se ji udinjajo. Zatorej je v upor proti njej stal slovenski umetnik vedno na čelu boja za napredek svojega naroda. Njegov pomen more morda prav razumeti sploh samo človek, ki izhaja iz malega naroda.

Ta boj slovenskega umetnika je bil navadno samotni boj enega proti mnogim. Kajti bil je zagovornik vedno odrivanega, vedno prikrajšanega,

vedno ogoljufanega slovenskega ljudstva, ki so ga vedno znova prodajali, in ki je samo v sanjah, v stvaritvah svojih umetnikov, resnično zaživel. Vse blato, kolikor ga je bilo najti na cestah naše mile domovine, je priletelo samotnemu bojevniku v lice. Človeško razumljivo je, da se je utrudil in padel več kot trikrat pod križem. Prešeren je poginil v provinci, Levstik je zblaznel in Cankar je padel preko stopnic. Ali res vse to spada v arzenal naše simbolike?

Delo Ivana Cankarja je umetniški izraz onega sloja, čigar organizirani politični izraz je bila socialnodemokratska stranka, ki se je pojavila kot tretja med katoliško in med liberalno stranko. Široki temelj pa ji ni bil organiziran industrijski proletarijat, kajti industrializacijo doživljamo mestoma še danes v prvi generaciji, marveč isti Klanec siromakov, iz katerega je izšel Cankar. Odtod vse »nejasnosti«, »nedoslednosti«, »anarhizem«.

Kdo smo pa Slovenci in kaj predstavljamo v zboru narodov? V koliki meri je bil Cankar, čigar delo predstavlja izraz brodolomne množice, tudi dejansko predstavnik celotnega slovenskega življenja, kljub vsemu odporu domačega meščanstva?

Cankar si je nekajkrat zastavil vprašanje, kaj so Slovenci v zboru narodov. Videl je široko cesto življenja, ob njej palače posameznih narodov, na njej pa je zaman iskal doma svojega naroda. Cankar je v svoji vnemi hotel sam postaviti to hišo, za ceno svojega umetniškega dela in dela drugih slovenskih umetnikov. V njih je gledal edine zmagovalce nad življenjem, nad njegovimi materialnimi okoliščinami, nad njegovimi krivicami in pomanjkljivostmi. Njihova misel je porušila vse pregraje, ki so narod siromakov nasilno ločile od življenja, njihove sanje so mu pričarale bujnejše in resničnejše življenje od sive vsakdanjosti. V njih in v njihovem delu se je pokazalo, kaj je slovenski narod in kako je kultura njegove duše po svoji neizmernosti, globini, približanju k poslednjim resnicam in iskrenosti prekosila nvanjo civilizacijo velikih narodov, ki se izživljajo v zunanjih manifestacijah in v razkazovanju svoje zunanje moči. Tu pa je bil narod prekaljen v trpljenju, vujen spodobno in z dostojanstvom prenašati ponižanja, in ki je bil še v njegovem prividu, ko ga je videl mrtvega ležati med gorami in morjem, tako lep, »da so nebeške zvezde presenečene strmele vanj«. V tej njegovi duševni lepoti, v sanjah naroda je videl Cankar resnico in življenje, in če so bile le sanje lepe in visoke, je bilo vse drugo brezbarvno, brezpomembno, življenja ponesrečen poizkus. Zato je bil zagovornik svojega naroda, ki ob cesti življenja ni imel svoje palače. Tudi ob tej široki cesti je stal malo vstran Klanec siromakov, klanec neciviliziranih, analfabetskih, kolonialnih in končno vseh malih narodov. Cankar je izšel iz Klanca siromakov, in je zanj terjal življenja, prostora in sonca, najsi je šlo potem za klanec posameznih brodolomcev ali za klanec nesrečnih narodov. Kakor so si njegovi brodolomci na klancu zgradili v sanjah svet resnice in življenja, tako je njegov narod, ki je bil potisnjen na Klanec siromakov ob široki cesti življenja, sanjal in otroško hrepenel po življenju in sreči. To je revolucionarna vsebina Cankarjevega življenja in dela, njuna opravičitev in brezčasna vrednost.

Cankar se je dobro zavedal vseh nevšečnih lastnosti, ki jih pri ljudeh in narodih rodi življenje na Klancu siromakov, zato je zavilhtel bič svoje satire in ni štedil z njim. Res je morda, da vsemu tudi sam ni bil kos,

da ni mogel kljubovati vplivu miljeja, iz katerega je izšel. Toda vse, kar je storil, je bilo naddimenzionalno, bilo je več, kot more storiti človek.

V koliko smo se v teh dvajsetih letih po Cankarjevi smrti premaknili s Klanca siromakov in se otresli njegovih nevšečnih lastnosti? Tudi doslej smo bili nesposobni ustvariti široko sintezo in presojeti dogodke po svetovnih vidikih. Jasno je, da se je naše življenje začelo izvijati iz sive gmote, da se je jelo oblikovati in da so že vidne in prijemljive oblike, ki so se rodile iz nje: imamo univerzo, akademijo znanosti in umetnosti, narodno galerijo, konservatorij in glasbeno akademijo. Kakšne so naše gospodarske osnove, kakšni naši državnopravni odnošaji, kakšna je naša splošna higienska kultura in kako daleč je napredovalo naše vzgojstvo? Ali ni prav za prav tukaj črta ločnica, ki razsoja o tem, ali smo na Klancu ali ne? Ali živimo in dihamo na vsa pljuča ali pa so še vedno sanje, ki jim je Cankar priznaval edino resničnost, naš delež?

Plahutamo v kletki Evrope kakor ujet ptič in se zaletavamo v močne žičnate ograje enkrat s perotmi drugič z glavo in naše narodno telo krvavi. Kakor hlapec Jernej se pripravljamo na podvige na lastno pest in pozabljamo na resnico, ki jo je izpovedal Goethe v svoji »pravljici«: »Kadar se bodo mnogi združili ob srečni uri, tedaj se bo zgodilo, o čemer niti ne sanjamo.«

Ko so tujci ob češki katastrofi pisali o Čehih, so navajali njihovo junaško zgodovino, slavili Husa, Žižko in Komenskega, slavili so jih kot pobornike humanizma.

Kaj bi mogli povedati o nas, Slovencih ob podobni priložnosti? Kaj bi govorilo za nas, na koga bi se lahko sklicevali? Odgovorili bi lahko samo v Cankarjevem smislu. Slovenska narodna umetnost bi govorila za nas kot utelesitev vseh sanj, vseh duhovnih zmag nad materialnim življenjem.

Ko se spominjamo dvajsete obletnice Cankarjeve smrti, se vsega tega zavedamo. Zavedamo se tudi, da je treba nujno storiti korak naprej, da moramo osvojiti življenje, da se ne smemo pogrezati v osamelost, v sanje in v odpoved, da nam mora postati resničnost življenje, polno in zdravo, da ne smemo obupati nad njim in da nam dihanje na vsa pljuča ne sme ostati življenja ponesrečen poizkus.

PET LET

MATIJA BERDNIK

I

*Pred petimi leti si mi zadnjič pisala.
Devet življenj so zgradile
roke
in odmolile
zadnji očenaš —
pred petimi leti.*

Pet let že mislim na tvoje roké.

*Zjutraj ob devetih pismonoš zazvoni
in v moje pričakovanje
spusti
grenko
kapljo
pelina.*

*Ko večer zagrinja okna,
ko nikogar ni,
moja misel v daljo hiti,
kjer je križ,
pod katerim spi,
pod katerim moja mati
počiva
pod lepim imenom
Marija.*

*Pet let že mislim na tvoje roke,
ki niso nikoli poljuba dobile,
od dela
utrujene
so se sklenile
v zadnji očenaš.*

*Toliko rok sem poljubljal po svetu,
spoštljivo se sklanjal nad
tuje rokē
in z vsakim poljubom
sem vsrkal
pelina,
kapljo pelina
v svoje srce.*

II

*Od tvojega kruha
in tvojih besed
naj vedno živim.*

*Po tvojih gredah,
po tvojih njivah
naj vedno dišim.*

*Tu dnevi so težki,
noči so še težje,
težkó se borim,*

*Spominov sokovi,
moči mi še dajte,
da se ne zgubim,*

*tujino ne vzljubim.
Na róbači beli
popuščajo niti
joj, mati, kako se bojim,*

*ker v tuji obleki
ne smem v domovino —
ukaze poslušá tvoj sin.*

III

*»Hiša je nova sedaj. Prekrili smo streho.
Mizo in stole smo sosedu prodali.
Stare podobe smo razdali ljudem.*

*Pravim, ostani, kjer si.
Vrata bi težje odpiral kot prej,
roka očetova je tudi že slaba.«*

*Čital sem bratovo pismo. Šipe na oknih
so se zarosile, s prstom si rišem naš dom.*

*Ne boš me več klical, mladi moj dan,
odsanjaj sem že tvoj smeli polet,
zaman bi popotnika utrujal tvoj glas
pot gre navkreber in priganja ga čas.*

Z A P I S K I

O CINCARJIH

Pred več ko desetimi leti (1927) je takratni docent in današnji profesor beograjske univerze dr. Dušan Popović izdal 136 strani obsegajočo knjigo »O Cincarima«. Ta zgodovinsko-sociološka študija je bila prvi obširnejši donesek srbske znanosti o vprašanju Cincarjev. Pozneje je pisec dopolnjeval svoja proučavanja cincarskega problema in je na podlagi zdaleč obsežnejšega gradiva izdal lani delo z istim naslovom v občutno obširnejši izdaji na 520 straneh. Ob tej priložnosti se bom držal pri cincarskem problemu na splošno in pri Popovićevi interpretaciji istega posebej. Deloma se bom oziral tudi na zaključke starega Dragiša Lapčevića, ki se je prav tako ukvarjal s Cincarji in svoje članke objavljaj svoj čas v beograjskem »Trgovinskem glasniku« in tudi v posebni brošuri (1928). Že tukaj lahko omenim, da Popović in Lapčević zelo različno tolmačita pomen Cincarjev zlasti za Srbe. V koliko se razlikujeta, bomo videli kasneje.

Kdo so prav za prav Cincarji? Vsi pomembnejši proučevalci njihovi (Weigand: Aromunen; Kanitz: Zinzaren) soglašajo v tem, da so Cincarji romanskega in nikakor slovanskega porekla, da so ostanek starega prebivalstva severnega dela Balkanskega polotoka, ki se je ohranilo po vdoru Slovanov na Balkan, na etničnih robovih Slovanov (gl. Dvorniković), kompaktno zlasti v enem delu Južne Srbije. Cincarji imenujejo sebe izključno Aromune. Porogljiv priimek Cincarji so jim dali Srbi radi njihove izgovorjave romunske besede »cinci« (pet), ki jo Aromuni izgovarjajo »cinci« in ne »činči«, kakor bi bilo pravilno. Pozneje se jih je ta priimek prijel in je deloma prešel celo v mednarodno in znanstveno poimenovanje.

Številčno so malenkostna manjšina; saj jih je bilo leta 1890. po statističnih podatkih le še okrog 150.000. In še ti so se delili v dve zelo različni skupini, v tako imenovano pastirsko, ki je ostala v goratih predelih svoje stare domovine in se ni selila, in trgovsko-obrtniško (imenujejo jo tudi pečalbarsko, to se pravi tisto, ki je šla za delom in zaslužkom po vsem Balkanu in še naprej v Panonsko nižino), ki je zlasti zanimiva, ker je v veliki meri vplivala na trgovsko-gospodarski sestav večine srbskih in deloma tudi panonskih mest in o kateri bom v nadaljevanju v glavnem govoril.

Na Aromune so največ vplivali Grki, kljub njihovemu romanskemu poreklu. Svoje lastne kulture niso gradili, ampak so se zlasti Aromuni-nomadi v veliki meri asimilirali, drugi, trgovsko-obrtniški del pa se je raztepel po svetu in se je do danes prav tako sled za njim skoraj docela zabilasala. Danes kot etnična skupina sploh več ne obstojajo.

Cincarji so vsekakor že zelo zgodaj začeli s trgovino v Srednji Evropi. Pod grškim imenom seveda. Znano je, da so za časa večstoletnega turškega jarma na Balkanu Grki uživali posebne privilegije in da so imeli v svojih rokah večji del takratne srednjeevropske trgovine. Cincarji so kot asimilirani Grki pograbili to priložnost in postali na ta način nositelji grškega duha in razširjevalci novogrškega jezika na Balkanskem polotoku in še drugod. Največkrat so se izdajali enostavno za Grke, včasih za Aromune, imenovali so se tudi Makedonci. V trgovinskih poslih pa jih zasledimo po vsem Balkanu od Carigrada do Trsta, na sever pa vse do Münchena, celo v Rusijo so prišli. Prišlo je tako daleč v mešanju pravih Grkov in Cincarjev, da nihče ni vedel, kdo je pravi Grk in kdo Cincar.

Cincarji (Aromuni) so imeli nekoč svoje ugledno etnično središče, mesto Moskopolje s 60.000 prebivalci. Toda v osvobodilnih bojih grškega naroda, v katerih so aktivno sodelovali tudi Cincarji, so Turki mesto dvakrat porušili (1769, 1788), tako da potem nikoli več ni postalo cincarsko središče in se ni moglo povzpeti na nekdanjo višino. Sploh so Cincarji, ki so živeli izven Grčije, v preteklem stoletju budno pazili na vsa politična dogajanja doma in pomagali Grkom v borbi za svobodo, kolikor so le mogli. Znano je, da je bil Markides Puljo, ki je na Dunaju izdajal prvi srbski časopis, leta 1798. pregnan zato, ker je tiskal stvari za znane grškega revolucionarja Rigo iz Fere. Sploh je treba omeniti, da so cincarski bogataši, ki so živeli po mestih Panonske nižine, z velikanskimi denarnimi vsotami podpirali Grke v domovini za časa njihovih osvobodilnih bojev. V naših krajih, kjer so živeli v večjem številu (Zemun, Beograd, Trst, Šabac, Novi Sad, Smederevo), so imeli svoje šole z grškim učnim jezikom. Kolikor so Cincarji, ker so se asimilirali, etnično izgubili,

toliko so gmotno pridobili. Njim pa je že od začetka bilo samo za denar in za nič drugega. Brez strahu lahko trdim, da je zlasti v severnogrških mestih, tako v Solunu, Seru itd. večji del današnjih Grkov v resnici cincarske krvi.

Sam pisec Popović je napisal sledečo definicijo za Cincarje: »Glavna karakteristika Cincarjev je nedoločnost.« To je izhodna točka cincarskega problema, pa bodisi da ga proučujemo z gospodarsko-socialnega, psihičnega, narodnega ali jezikovnega ozira. Že takrat, ko je zgodovina zabeležila njihov obstoj, so bili deloma mešani, danes čistokrvnih Cincarjev menda sploh več ni. Kriva je temu njihova naravnost klasična prilagodljivost. Kamor pridejo, povsod se aklimatizirajo v toliki meri, da jim celo tuja, privzeta narodnost postane ko prirojena. V tem pogledu imamo celo vrsto zgledov naravnost tipičnega nacionalnega šovinizma. Vzrok: zopet tisto, kar sem že zgoraj omenil, borba za zaslužek, ne samo za zaslužek, ampak tekma za zlatom, ki je tem ljudem v krvi zdaleč v večji meri ko n. pr. Židom.

Na področje naše današnje države so se Cincarji začeli v večjem obsegu naseljevati v sedemnajstem in osemnajstem stoletju. Znano je, da so bile na Balkanu pogoste selitve, ki so jih v glavnem usmerjale doline ob rekah. Po teh prometnih žilah so prihajali v osrčje polotoka in še naprej v obdonavsko nižavje tudi Cincarji, zlasti še, ker so bili za časa Turkov smatrani za privilegiran stan. Sčasoma so obogateli in postali vodilni faktorji javnega življenja. Največ Cincarjev se je naselilo pri nas sredi XVIII. stoletja, po prvem padcu njihove metropole Moskopolja. Takrat so se razbežali v vse smeri, celo v Egipt in Rusijo so prišli, da ne omenjam Dunaja in Pešte. Naselili so se v vseh večjih in manjših mestih, toda le v tolikem številu, da so mogli vsi od zaslužka dobro živeti. Sploh je pri njih čut dostojanstva in lojalnosti razvit v veliki meri. Čim je bilo premalo zaslužka za doseljene družine, so se nekatere sporazumno selile drugam, kjer je bil teren prost.

Po naravi so Cincarji pravi Levantinci, navadno črnih las in polti, sorazmerno majhni, toda polni, z nizkim čelom in gostimi obrvmi, silno delavni, obenem pa ne samo štedljivi, ampak naravnost skopuški, v vedenju mirni, nebojeviti, obenem pa sila pobožni. Vere so pravoslavne. Najraje se posvečajo trgovini, sploh poslom, ki neso; tako je največ trgovcev-grosistov (seveda so se v grosiste razvili sčasoma), bankirjev, menjalcev denarja, gostilničarjev, le deloma zdravnikov. Imajo vse pogoje dobrih trgovcev, prepredeni so, zviti, oderuški, ljubijo slabo mero in vago, zraven so pa tudi cinični. Znani srbski komediograf Sterija Popović, ki je bil sam cincarskega porekla, je v svojem Kir Janji ovekoječil tak tip, celo do absurda, do nenormalnosti ga je drastično naslikal.

Ker so bili Cincarji sami pravoslavne vere, je razumljivo, da so najpreje zavzeli dobre položaje med pravoslavci in da so se mednje tudi najraje selili. Tu so preje prišli do veljave. Do veljave so pa prihajali zelo naglo največ zato, ker so finančno podjarmili kraje oziroma mesta, v katerih so se naselili. Čedomil Mitrinović jih lepo karakterizira z besedami: »Što manji aršin (vatel), deblja voštanica (sveča za cerkev namreč); što manje na vazi, veći prilog na crkveni tas (krožnik kot dar cerkvi)«. Zanimivo je, da je Miloš Obrenović uvidel škodo, ki jo Srbi v gospodarstvu trpijo radi Cincarjev, pa je radi tega Cincarje pregnal. Nasprotno pa jim je Avstrija pomagala in jim naravnost gledala skozi

prste, ko so se naseljevali v njena mesta. Zanimivo je tudi to, da so Cincarji kljub svoji prirojeni skoposti vendar radodarni, kadar gre za javne namene. Ko so se v Srbiji začeli asimilirati in sprejemati srbske priimke in navade, so postali tudi vneti borci za srbsko stvar in so pomagali z denarjem javnim ustanovam v največji mogoči meri. Marsikdo se pri nas sprašuje, odkod je beograjska univerza tako bogata, zakaj ima akademija toliko zadužbin. Tu je veliko cincarskega denarja. Kapetan Miša Anastasijević, ki je državi podaril zgradbo za univerzo, je bil po poreklu Cincar. Tudi srbsko gimnazijo (v Sremskih Karlovcih) je postavil Cincar. In znani vojvodinski politik Polit-Desančić je bil tudi Cincar. In mnogi podobni, ki so zavzemali odločujoča mesta v srbskem političnem, gospodarskem in deloma tudi kulturnem življenju, so po poreklu Cincarji. Seveda je to poreklo zabrisano, kajti ko so se Cincarji posrbili, so spreminjali priimke. Sam Popović navaja, da so beograjske trgovske družine s priimki Dimitrijević, Demetrović, Dimović, Dimić, Georgijević, Manojlović, Janković brez izjeme cincarskega porekla. Deloma cincarske krvi so tudi trgovske družine Petrovićev, Pavlovićev, Nikolićev, Mihajlovićev, Markovićev, Vasiljevićev, Teodorovićev, Simićev, Matićev, Stankovićev, Tomićev itd. Teh je pa v Beogradu največ.

Vez skupnosti je razvita v veliki meri. Konkurence med samimi Cincarji ni. Žene so pobožne, moški manj. V njihovih cerkvah (pravoslavnih) se je opravljala služba božja v grščini. Prav tako so imeli tudi svoje grške šole. Zanimiv primer navaja dr. Popović o Trstu. Znano je, da so v prejšnjem kakor tudi v XVIII. stoletju živele številne čisto srbske (pravoslavne) trgovske družine, zraven pa seveda tudi Cincarji. Med Srbi in Grki (Cincarji) se je vnel prepir radi jezika v cerkvi in radi samega duhovnika. Cincarji so zahtevali svojega duhovnika (Grka), ker so bili proti slovanskemu jeziku v cerkvi. Ker so pa spadali pod gornjekarlovško pravoslavno episkopijo, niso uspeli. Spor so potem rešili sami Cincarji na ta način, da so zbrali večjo vsoto denarja, sezidali posebno cerkev in dobili svojega duhovnika, ki so ga sami vzdrževali. Spor je trajal polnih štirideset let (1755—1795).

Trgovske zveze so Cincarji imeli zelo na široko razpredene. Večje trgovske hiše so trgovale na veliko z Dunajem, Carigradom, Trstom, Hamburgom, Leipzgom, pa s Kitajsko in Alžiro. Zlasti radi so trgovali z živino. Življenjski minimum pri njih ni bil majhen, zato jih nikoli ni bilo mnogo v istem mestu. Popović daje za leto 1769. sledečo podobo bačke županije po številu Cincarjev: v Subotici 4, v Senti in Bečeju 3, v Srbobranu, Tovariševu in Kuli po 2, v mnogih manjših mestih po 1. V Osijeku jih je bilo n. pr. leta 1770. 26, v Rumi 16 itd. Kako podjetni so bili posamezniki, lahko vidimo iz zgleđa družine Cina na Dunaju, ki si je priborila baronstvo, obenem pa je veljala za največji kapital v državi.

Danes je problem Cincarjev pri nas z zgodovinskega zreljšča rešen. Čistokrvnih Cincarjev ni več med nami. Pač pa je v velikem številu vseh vidnejših in vplivnejših meščanskih krogov več ali manj njihove krvi, ki se vse bolj meša s slovansko. Slovenci v tem pogledu skoraj nismo nič prizadeti. Poglejmo še, v kateri smeri je cincarski, levantinski, grški duh vplival zlasti na Srbe, kjer so Cincarji dosegli pri nas največji vpliv. Dobre cincarske lastnosti so štedljivost, delavnost, elastičnost, lojalnost. Sam Mitrinović se sprašuje, ali so te lastnosti pri Srbih v veliki meri

razvite. In pride do negativnega zaključka. Kako je pa z negativnimi lastnostmi: sebičnostjo, tožarenjem, prevarantstvom? Tu, pravi, da so Srbi zdaleč bližji Cincarjem ko v dobrih lastnostih. Stoji pa, da so Cincarji v veliki meri vplivali na dvig srbskega trgovstva, da so v gospodarskem kakor tudi političnem življenju storili dosti pozitivnega. Ševeda je tudi med srbskimi publicisti in znanstveniki dosti takih, ki docela drugače predstavljajo vpliv cincarstva na Srbe in trdijo, da cincarski element v srbski trgovini ni zastopan v toliki meri, ampak da je to slovanski element iz Južne Srbije, ki je bil pod velikim vplivom bližnjega Levanta, zlasti Grkov.

Naj bo že tako ali tako; stoji, da so Cincarji v sorazmerju z njihovim majhnim številom storili za napredek Srbije silno mnogo. Sam dr. Popović prihaja do sledečega zaključka: »Kad se jednom izvrši analiza naših velikih ljudi, videče se, kako je vrlo znatan broj njih, rođenih u čaršiji, u krvnoj vezi sa ovim sposobnim ljudima, bilo po muškoj ili ženskoj lozi. Osove naše moderne kulture, naš osamnaesti vek, a u Srbiji prva polovina devetnaestog veka čaršiskog života, u glavnom pripada njima.« In na drugem mestu priznava, da je po letu 1870., ko so Cincarji začeli zapuščati trgovske postojanke pri nas (čisti Cincarji namreč), posebej v prečanskih krajih (takrat je Avstrija Cincarje že preganjala!), naša trgovina začela propadati, mesto Cincarjev pa so se začeli naseljevati Židje, izven Srbije nemški, v sami Srbiji pa španski, ki v precejšnji meri držijo zavzete postojanke tudi še danes.

Tone Potokar

P O R O Č I L A

ANGELA VODE: SPOL IN USODA

I. in II. del

(Založba »Žena in dom«, Ljubljana, 1938, 90 plus 90 strani.)

Znana feministična publicistka Angela Vodetova je obogatila slovensko poljudno znanstveno literaturo z novim delom, ki obravnava žensko vprašanje v svojstvenem okviru »spola in usode«. Zanimiv poskus se je avtorici posrečil: opisala je usodnost spola od rojstva do klimakterija in s prav vseh plati človekovega življenja, z biološke, gospodarske, socialne, psihološke, pravne pa tudi vzgojne plati. Pri tem ni pozabila na zgodovinski obris in primerjavo z razmerami v drugih deželah in državah pa tudi ne na različne prilike v raznih socialnih razredih in slojih. Razčleniti je morala nešteto vprašanj v vsej pestri problematiki.

Vodetova pokaže na pota rešitve, poleg tega delu tudi ne manjka nasvetov in pozivov k boljшему oblikovanju življenjske usode, zlasti v odnosu med spoloma in v odnosu do otrok. Za slovensko čitateljstvo sta ti knjigi potreben opisovalec dejanske usode obeh spolov in kažipot k boljšim odnosom.

Naziranje, ki vodi avtorico skozi vse delo, je pravica žene do enakopravnosti

z možem v prav vseh življenjskih vprašanjih. To naziranje, ki je znanstveno in socialno že zdavnaj utemeljeno, nima le med ženskami ampak tudi med moškimi vse več pristašev. Iz tega pa izhaja potreba po »bilanci« te enakopravnosti, kakor dejansko obstoja. Ta »bilanca«, Angele Vodetove »Spol in usoda«, jasno razgalja zapostavljenost žene od rojstva do smrti.

V prvem delu prikaže avtorica najprej vplive, ki oblikujejo človekovo usodo, nato obdobje otroka, zorenja, »pot v življenje«, problem nezakonskega materinstva in »pot v pogubo«, prostitucijo. Zapostavljenost dekleta, usoda njenega spola, se začena že z vprašanjem »Ali bo deček ali deklica?« In prva leta po rojstvu, ko se prav za prav ženski in moški otrok še malo razlikujeta, že delajo razlike, sistematično pripravljajo fanta za njegovo gospodovalno vlogo, dekletce pa na pridnost in ponižnost. V dobi zorenja se zlasti pokaže nezadostna spolna vzgoja, ki jo avtorica dokaj posrečeno obravnava, pa tudi različna vloga fanta in dekleta. Fant ima mnogo več svoboščin, dekleta pa je vezano na dom in delo. »Pot v življenje« je danes težja kot kdaj prej. Zato avtorica najprej prikaže »mladost brez romantike« in nato preide k ljubezni, ki jo oba spola različno do-

življata. Zlasti pokaže na tip »nove žene«, ki ji je glavna vzmet duševnosti spoznanje potrebe po samostojnosti, ki ga terjajo drugačne življenjske prilike, ki so žene potegnile v poklic in v javno življenje. Poklicno delo najbolj odločilno vpliva na ženino socialno usodo, čeprav je tudi tu z nižjimi dohodki in tudi sicer zapostavljena. Vprašanje »poklic ali zakon?« krije v sebi nasprotje: brez poklica žena zakon v »nižjih« socialnih slojih dandanes skoro ni več mogoč. Celibat učiteljic pa je zopet le izrazito zapostavljanje žene. Glavni vzrok nezakonskega materinstva so težke materialne prilike. Neenakopravnost nezakonske matere še bolj pa nezakonskega otroka spadata med najhujše socialne krivice. Zadnje zlo ženske usode pa je »pot v pogubo«, prostitucija. To socialno in moralno zlo, ki ga je povzročila družbena ureditev sama se ne da izkoreniniti s papirnato borbo. V kolikor se pa prostitucija preganja, je preganjana zopet samo — ženska, ne pa tudi moški, ki se je poslužuje.

V drugem delu avtorica z vseh strani prikaže vprašanje zakonskega življenja. V primeri s preteklostjo se je položaj žene v mnogočem izboljšal. Toda še danes je žena tudi v zakonu zapostavljena, zakaj »mož je glava družine...« Avtorica posrečeno obravnava razvoj zakonskega življenja skozi zgodovino človeštva, vse do »kulturnega« zakona. Po prirodnih osnovah zakona pokaže duševne osnove in razčlenjuje vprašanja zvestobe, ljubezni, vpliva ženinega javnega dela na zakonsko skupnost, vzroke hromenja te skupnosti in pa potrebo po zakonski svetovalnici, ki bi s svojimi nasveti mogla v mnogočem olajšati težkoče med zakonc. Dokaj temeljito pa obravnava tu-

di materialne, socialne in pravne osnove zakona. Ta vprašanja so iz naše literature, zlasti revijalne, pa tudi iz mnogih javnih predavanj, že dokaj znana, čeprav ne v tej vsestranski obdelavi. V zadnjem poglavju prikaže avtorica odnos med starši in otroci, zlasti po poroki mladih, vprašanje preskrbe starih ljudi, ki odkriva potrebo po domovih za stare ljudi ter zavarovanja za starost in onemoglost. Na koncu pa obravnava tudi vprašanje klimakterija pri moškem in ženski. Svoje delo zaključuje z jedrnatim prikazom celotnega problema.

Tudi pri takih publikacijah je treba paziti na dober jezik, avtorica pa se ne more pohvaliti z lepo slovenščino in tudi ne s posebno dobrim slogom, njen slog je mestoma okoren in suhoparen. Drugo hibo, površnost pri obravnavanju nekaterih vprašanj, sta povzročila težnja k poljudnosti in težnja k vsestranosti. Tretjo hibo je povzročila »feministična kultura«. Avtorica namreč kljub izraziti težnji k objektivnosti, ki ji jo je treba priznati, le greši na račun drugega spola: v resnici so namreč ženske nekoliko manj napredne, moški pa manj reakcionarni kot jih slika avtorica. Posebno to velja za mlajše generacije, ki ne spadajo k zakonodavcem.

Založbi »Žena in dom« gre zasluga, da je določila knjigama nizko ceno, čeprav so broširane in je papir slab. Ni ji pa mogoče šteti v zaslugo, da postavlja take tekste v okvir reklam. Da takoj ob naslovu drugega dela, ki govori o zakonu, postavi besede »Srečen zakon je samo tam mogoč« ... s katerimi se začne oglasneke »paste« za čevlje, je pač treba obsojati. Če založba mora takim delom priključiti reklamne oglase, naj to vsaj stori le na koncu knjige. A. N.

R A Z N O

TRISTOLETNICA SMRTI IVANA GUNDULIČA

Letos je bila tristoletnica smrti največjega predstavnika hrvatske oziroma točneje povedano dubrovniške književnosti. Njegovo življenje je potekalo na prehodu 16. in 17. stoletja, ko je dosegel Dubrovnik višek svoje slave in moči. Prosperiteta republike je pripomogla do najvišjega razmaha tudi književnosti. Dubrovnik je bil takrat središče političnega življenja na našem jugu in stalno v zvezi s tujino. Prav takrat se je tudi razvila politična stranka, ki je delovala za osvobojenje balkanskih narodov izpod tur-

škega jarma in ki je zapustila vidne in izrazite znake v vsem dubrovniškem javnem življenju, dasi se republika kot taka javno ni smela približevati tem političnim nazorom.

V tej razgibani dobi dubrovniške republike se je leta 1588. rodil v Dubrovniku Ivan Gundulič in je prav tam tudi umrl leta 1638. Gundulič je bil dolgo v službi republike, bil je dvakrat knez v Konavljju, član prizivnega sodišča, predstavnik občine, senator, sodnik in član Malega sveta. Leta 1621. je bil celo poslanik republike pri bosenskem paši. Tudi on je sanjal o osvobojenju sosednjih Slovanov izpod turške nadoblasti. V tej

dobi, ko je bil Dubrovnik na višku svoje slave, je bil Gundulić glavni in najznačilnejši predstavnik dubrovniške hrvatske književnosti, ki je v razvoju hrvatske književnosti docela svojska.

Gundulić je bil lirik, epik in dramatik in vsa svoja dela je napisal v hrvatskem jeziku, kar takrat ni bilo v navadi. V mladosti je bil glavni pesnik dubrovniškega gledališča, ki je igralo celo vrsto njegovih dramatskih pesnitev, deloma originalnih deloma prevedenih ali prirejenih kakor na primer: Galatea, Diana, Armida, Prozerpina ugrabljena, Cerera, Kleopatra, Arijadna, Adon, Koralka od Šira. Arijadna je prevod italijanske tragikomedije »Arienne«, ki jo je spisal Ottavio Rinuccini in uglasbil Claudio Monteverdi. Prozerpina ugrabljena je samostojno Gundulićevo delo, dasi je zelo močno uporabil latinski ep »De raptu Proserpinae«. Armida in Diana sta samo dramatski sceni in Armida samo scena prirejena po Tassovem »Osvojenem Jeruzalemu«. Kakor so ta dela deloma prevedena deloma prirejena po tujih, predvsem italijanskih delih, so vendar znak široko razgibanega duhovnega življenja v tej dobi in znak Gundulićevega duhovnega obzorja.

Gundulićeva lirika je zvečina prigodna in nabožna, a izmed vseh liričnih del je najpopolnejša njegova pesem v treh delih z naslovom »Suze sina razmetnoga«, ki obravnava svetopisemsko parabelo o izgljubljenem sinu.

Toda ob vsem tem delu je v tej dobi nastalo dvoje najboljših Gundulićevih del in sicer pastirska igrava Dubravka, drama v treh dejanjih, ki predstavlja največjo himno dubrovniški svobodi ter nedovršeni heroično-romantični ep Osman, ki je epopeja krščanske borbe za osvobodjenje izpod turške nadoblasti in zasnovan v dvajsetih spevih. — Dubravka je prežeta s poezijo, z etosom, z velikim patriotizmom, njena osnovna zamisel je vzvišena in delo je široko zasnovano. V Osmanu je Gundulić zasnoval romantično epopejo nove dobe in četudi tu pa tam spominja na Tassov »Osvojeni Jeruzalem«, vendar se po originalnosti lahko tudi meri z njim in ga celo prekaša.

Slava Gundulićevega imena se oslanja predvsem na ti dve deli. Tristoletnico njegove smrti so svečano praznovali po vsem slovanskem svetu. —u

THOMAS MANN V AMERIKI

Yaleova univerza v New Havenu v državi Connecticut, USA je otvorila posebno biblioteko Thomasa Manna, kjer so zbrana bibliografsko popolno vsa Mannova dela. Na otvoritvi je govoril Thomas

Mann sam, ker je bil prav takrat na popotovanju po Združenih državah s svojim znamenitim predavanjem »O bodoči zmagi demokracije«. V predavanju ob otvoritvi te biblioteke je dejal med drugim: »Ameriška univerza, prva poleg harvardske, urejuje arhiv, knjižnico, kjer naj bi bila pregledno zbrana in urejena dela moje samote, kakor so na razpolago v nemških tiskih in prevodih, kot rokopisi, bežne slike, osnutki, pisma in študije, tudi kritični izpadi sodobnikov o mojih poizkusih, da bi nudila prijateljem literature pogled v duhovno delavnico našega časa in da bi nudila zlasti študirajoči mladini pregled nekega življenja, ki mu je bil vrojen gon, da se je uveljavljalo v besedah, podobah, mislih, ki je skušalo izluščiti iz preteklosti kar je obstojno, izviti kaosu obliko in vse, kar je vidnega napraviti prozorno za to, kar je po Goetheju »življenje življenja«, za duha.« Nato je razvijal svojevrstno umetniško izpoved, ki je tako značilna za to dobo, in zaključil takole: »Meja med umetnostjo in življenjem, sploh meja med področji človečnosti se je razlila. Danes mnogo govore o »totaliteti«, in v kolikor se uporablja ta pojem v državi, je nekaj strahotnega, monstroznega in nečloveškega: v tej uporabi je prav to, proti čemur zastavljajo meni podobni, kadar spregovore o vprašanih skupnega življenja, človeški protest, protest človečnosti. Neka druga totaliteta pa je danes bolj kakor kdaj koli dejstvo: totaliteta humanitete, enotnost vprašanja po človeku samem, ki je pred nami vsemi kot problem, ki od nas zahteva in nas obvezuje do priznanja in od katerega ne smemo ločiti duha in umetnosti kot posebno sfero. »Princ je!« pravi v Mozartovi »Čarobni piščali« nekdo o Taminu, in svarilni odgovor se glasi: »Več je kakor to, človek je«. Tako se sme in mora tudi danes glasiti: Umetnik je! — Več je kakor to, človek je. In če bi v tej lastnosti odpovedal in obmolknil, kaj bi bil še v oni? Zaupanje, ki si ga je pridobil kot umetnik, ni samo estetično, marveč tudi človeško zaupanje. Kako naj bi ga ne izkoristil in kako naj bi ga ne moral izkoristiti, da bi deloval v življenju v dobro, kakor je poizkušal v umetnosti?

»Umetnost se bavi s težkim in dobrim.« No in težko ter dobro, za kar gre danes na svetu, to je *mir*. Mir postavlja danes človeštvu svoje zahteve in le v njem jih je mogoče izpolniti. Vojna je postala sramotno in vsemu ustvarjalnemu nasprotujoče brezdjelje, ki ga mora umetnik, poleg vsega, kar mu služi in je vanj usmerjeno, kakor na primer totalitarna država, zani-

čevati iz globine svojega produktivnega instinkta. Na nenaravno in samoumevalno vedenje umetnika, ki bi nemara zagovarjal vojno, na strahotno odgovornost, ki bi si jo naložil, ne maram misliti. Prekoračil bi zares svoje meje. Zagovarjati pa z njegovo osebo, z isto osebo, ki ji je umetnost resna, človeško prav tako sveto stvar miru, to se mi zdi umetnikova pravica in človekova dolžnost. -u

KAREL ČAPEK UMRL

»Božič, ki ga praznujemo v tem letu srda in groze, je prinesel našemu narodu nov udarec in novo izgubo.« tako začne njajo »Lidové noviny« članek, s katerim sporočajo bralcem smrt svojega odličnega sotrudnika in enega izmed največjih čeških pisateljev — Karla Čapka. Njegova smrt je prišla za vse, ki so do zadnjega srčevali njegovo ime v čeških listih, nenadno in nepričakovano. Kakih deset dni pred božičem je obolev za gripo, toda bolezen se je hitro obrnila na bolje in Čapek je vstal iz postelje. A že v ponedeljek 19. decembra se mu je gripa povrnila in se komplicirala z vnetjem ledvic. V petek pa se je pridružila še pljučnica, kateri je 25. decembra ob tri četrt na sedem podlegel. Ob njegovi postelji so bili nazadnje: njegova žena, igralka in pisateljica, Olga Scheinpflugova, njegov brat, tudi pisatelj, Josef Čapek, znameniti publicist Ferdinand Peřoutka i. dr. Pokopan je bil v četrtek dopoldne na višegradskem pokopališču v Pragi, kjer počiva največ čeških kulturnih delavcev.

Karel Čapek se je rodil 9. januarja 1890 v Malih Svatonjovicah v severni Češki. Študiral je gimnazijo, pozneje pa filozofijo na univerzah v Pragi, Berlinu in v Parizu. Za doktorja filozofije je bil promoviran na Karlovi univerzi v Pragi. Pisateljevati je začel že pred vojno, in sicer skupaj s svojim starejšim bratom, Josefom Čapkom. Sodeloval je pri raznih listih, najdalj in največ pa v dnevniku »Lidové noviny«, kjer je najprej izšla večina njegovih spisov. Pozornost vsega sveta je obrnil nase zelo kmalu s svojimi dramami, »R. U. R.«, »Stvar Makropulos«, »Iz življenja mrčesa« i. dr., ki so tako prijale človeku sodobne tehnične civilizacije, da so šle takoj skoro preko vseh evropskih odrov. Večino smojih videli tudi pri nas. Istega duha, kakor v teh dramah, je razodeval tudi v

svojih romanih: »Tovarna absolutnega«, »Kratatit«, »Vojna z močerad«. Od njegovih daljših spisov je najbolj cenjena trilogija: »Hordubal«, »Meteor« in »Navadno življenje« ter njegov zadnji roman »Prva zmena«. Nprekosljiv mojster pa je bil Čapek v svojih krajših zgodbah, povestih, črticah in raznih kozerijah. V njih se vedri sodobni mislec posrečeno družu s kramljajočim pripovednikom in ustvarja tako prizore in situacije, ki ostanejo človeku za vselej nezabne. Prav tako duhoviti, zabavni in pristrčni so tudi njegovi potopisni zapiski iz Italije, Španije, Anglije, Holandske in Skandinavije. V vseh teh in podobnih krajših spisih je Čapkov humor najbolj naraven in njegov duh najbolj iskren. Nemara je prav tem stvarem namenjeno, da bodo za dolgo, dolgo časa preživele svojega stvarnika in oplajale ter zabavale še poznejše rodove. Čehi imajo večino teh spisov zbranih v knjigah: »Mučne povesti«, »Povesti iz enega žepa«, »Povesti iz drugega žepa«, »Zapiski iz Anglije«, »Zapiski iz Italije«, »Sličice iz Holandske«, »Izlet v Španijo«, »Potovanje na sever«, »Vrtnarjevo leto« ter mladinska povest »Dašenka«.

Karel Čapek je veljal za nekakega oficialnega pesnika Masarykove in Beneševe »Češkoslovaške«. Mnogi so ga zaradi tega mrzili in mu očitali, da temelji njegova velika slava na reklamah. Taki očitki so bili gotovo krivični. Res je bil osebni prijatelj Masarykov, o katerem je napisal tudi v slovenščino prevedeno in silno zanimivo knjigo »Pogovori z Masarykom«, in res so si odločujoči faktorji veliko prizadevali, da so mu pomagali v svet, toda njegove zasluge niso zato nič manjše. Nobena propaganda ne more iz nič napraviti nekaj velikega, marveč je lahko uspešna samo tedaj, če propagira nekaj resnično vrednega. In Čapek je to bil. O čemer koli je spregovoril, kar koli je pripovedoval, vselej je potrkal na srce in duha sodobnega človeka, seveda predvsem tistega, čigar simpatije veljajo radosti vedrega skeptičnega duha, svobodi in humanosti.

—r.

POPRAVEK

V dvanajsti številki prejšnjega letnika popravi v Gradnikovi pesmi »V bolnišnici« posvetilo, ki se mora glasiti »Posvečeno dr. Stanislavu Župiču« namesto Šupicu.

Ne spreglejte!



Velika novost!

Vabilo na subskripcijo

velike in pomembne
vsakemu Slovencu potrebne knjige

POLITIČNA ZGODOVINA SODOBNE BOLGARIJE

ki jo je napisal bivši bolgarski minister v vladi Stambolijskega
KOSTA TODOROV

in ki izide pri naši založbi kot izredna publikacija v mesecu marcu v slovenskem prevodu. To je ena izmed tistih knjig, brez katere ne bo mogel biti nihče, ki se zanima za sodobne in nas vse v živo zadevajoče probleme. Ker bomo o knjigi še podrobneje poročali, navajamo za sedaj samo njeno vsebino, ki bo čitatelju povedala morda več kakor najnazornejši popis.

Vsebina »Politične zgodovine sodobne Bolgarije«:

Predgovor — Nekoliko besed o stari zgodovini Bolgarije — Turško robstvo in bolgarski preporod — Borba za politično osvobojenje — Ustava kneževine Bolgarije in knez Aleksander I. Batemberg — Dogodki v vzhodni Rumeliji — Režim polnomočja — Razecep liberalcev in dva liberalna kabineta — Ujedinjenje — Srbsko-bolgarska vojna — Detronizacija kneza Aleksandra I. — Namestništvo in izvolitev kneza Ferdinanda Koburškega — Diktatura Stefana Stambulova — Vlada K. Stoilova in pomirjenje z Rusijo — Gospodarski razvoj Bolgarije — Vlada Radoslavova 1889—1901, Karavelova in Daneva 1901—1903 — Vladavina Stambulovistov — Knez, stranke in politična narava za časa osebnega režima — Vlada Aleksandra Malinova in proglasitev neodvisnosti — Na predvečer balkanske vojne — Priprave na vojno — Vojna leta 1912. — Pogajanja v Londonu — Druga balkanska vojna — Po prvem porazu — Svetovna vojna — Bolgarija za časa nevtralnosti — Bolgarija stopi v svetovno vojno — Romunija vstopi v svetovno vojno — Leto 1917. — Leto 1918. — Katastrofa — Mir in povojna Bolgarija — Začetek zemljoradniške uprave — Reforme vlade Stambolijskega — Dogodki v letih 1921—1922 — Leto 1923. in prevrat proti vladi Stambolijskega — Dogodki po zlomu vlade Stambolijskega.

Knjiga obsega preko tri sto velikih strani. Izšla bo vezana v platno in v polusnje.

V subskripciji bo knjiga znatno cenejša kakor pozneje v knjigotrštvu. Založba si pridržuje pravico, da subskripcijo vsak čas zaključi, zato jo naročite, dokler veljajo še nižje cene.

*Knjiga stane v subskripciji: v platno vezana din 120'—
v polusnje vezana din 150'—*

*Pozneje bo stala knjiga: v platno vezana din 160'—
v polusnje vezana din 200'—*

Naši naročniki naroče knjigo lahko tudi na štiri obroke po din 30'— ali celo na šest obrokov po din 20'—.

ZALOŽBA MODRA PTICA V LJUBLJANI

NA



statine knjig

**BOMO ZOPET RAZPOSLALI
KOT**

novoletne nagrade
SVOJIM NAROČNIKOM

Udeležite se velike nagradne akcije, ki jo je Založba Modra ptica razpisala za Božič in Novo leto. Za vsakega novega naročnika, ki ga pridobite v času od 10. decembra 1938. do 31. januarja 1939., Vam pošljemo posebno bogato knjižno nagrado. Po 31. januarju ne bodo tako bogate nagrade več v veljavi. Ne zamudite torej te izredne prilike in si povečajte svojo knjižnico, lepi knjigi pa pridobite vsaj enega novega prijatelja.

Nagrade, ki veljajo samo do 31. januarja 1939., so sledeče:

Kdor pridobi enega novega naročnika na naše redne publikacije, si lahko izbere za nagrado eno izmed sledečih knjig vezano v platno:

KNUT HAMSUN
BLAGOSLOV ZEMLJE
Roman.

KNUT HAMSUN
POTEPUHI
Roman.

WALTER SCOTT
IVANHOE
Roman.

EMIL LUDWIG
NAPOLEON
Biografski roman.

FULOP MILLER
SVETI SATAN
Biografija.

LYTTON STRACHEY
KRALJICA VIKTORIJA
Biografija.

MADELON LULOFS
GUMIJEVE PLANTAŽE
Roman s Sumatre.

PEARL S. BUCK
DOBRA ZEMLJA
Roman o Kitajski.

PROSPER MERIMÉE
SENTJERNEJSKA NOČ
Roman.

JACK LONDON
DOLINA MESECA
Roman.

SIGRID UNSET
JENNY
Roman.

V. BLASCO IBANES
KRVAVE ARENE
Roman.

SINCLAIR LEWIS
ARROWSMITH
Roman.

MAKSIM GORKIJ
TRIJE LJUDJE
Roman.

D. H. LAWRENCE
SINOVI IN LJUBIMCI
Roman.

JANKO LAVRIN
**DOSTOJEVSKI,
NIETZSCHE, TOLSTOJ**
Tri študije.

JORDAN JOVKOV
ŽANJEC
Roman iz bolgarskega življenja.
(Samo v platno vez.)

KARL ČAPEK
POGOVORI Z MASARYKOM
knjiga o velikem človeku filozofu in državniku
(Samo v platno vez.)

IVAN A. GONCAROV
OBLOMOV
Roman.

OTTO WEININGER
SPOL IN ZNAČAJ
Roman.

JACK LONDON
MARTIN EDEN
Roman.

VLADIMIR BARTOL
AL ARAF
Zbirka novel.

ANDRÉ MAUROIS
OBDOBJA V LJUBEZNI
Roman.

HEINRICH MANN
VELIKA STVAR
Roman.

IVAN S. TURGENJEV
**POMLADNE VODE
OCETJE IN SINOVI**
Dva romana.

THAMES WILLIAMSON
**ZEMLJA MI JE
POVEDALA**
Eskimski roman.

JOHN GALSWORTHY
SAGA O FORSYTH
Trije romani. Za vsakega novega naročnika
pošljemo en roman v mehko vezan.

Kdor pridobi *dva* nova naročnika, si lahko izbere *dve* izmed gori naštetih knjig ali pa eno *v polusnje* vezano.

Kdor pridobi *tri* naročnike, si lahko izbere izmed gori navedenih knjig *štiri v platno* vezane ali *dve v polusnje* vezani.

Kdor pridobi *štiri* nove naročnike, si lahko izbere izmed gori navedenih knjig *pet v platno* vezanih ali *tri v polusnje* vezane.

Kdor pridobi *pet* novih naročnikov, si lahko izbere izmed gori navedenih knjig *šest v platno* vezanih ali *štiri v polusnje* vezane.

Kdor pridobi *šest* novih naročnikov, si lahko izbere izmed gori navedenih knjig *osem v platno* vezanih ali pa *šest v polusnje* vezanih.

Kdor pridobi *sedem* novih naročnikov, si lahko izbere izmed gori navedenih knjig *devet v platno* vezanih ali pa *sedem v polusnje* vezanih.

Kdor pridobi *osem* naročnikov, si lahko izbere izmed gori navedenih knjig *deset v platno* vezanih ali pa *osem v polusnje* vezanih.

Kdor pridobi *devet* naročnikov, prejme lahko izmed gori navedenih knjig *dvanaest v platno* vezanih ali pa *devet v polusnje* vezanih.

Kdor pa pridobi *deset* naročnikov, mu pošljemo za nagrado v platno vezano, čez 1700 strani obsegajoče in bogato ilustrirano veledelo angleškega pisatelja

H. G. WELLSA

»Svetovna zgodovina«.

Kdor pa to delo že ima, si lahko izbere za deset naročnikov *trinajst* izmed gori navedenih *v platno* vezanih knjig ali *deset v polusnje* vezanih.

Te božične nagrade bomo začeli razpošiljati s 1. februarjem. Ker so nagrade izredno bogate, je razumljivo, da jih bomo lahko poslali samo tistim, ki bodo pridobili samo zares *zanesljive* in *plačujoče* naročnike in ki bodo imeli tudi sami poravnane vse že zapadle obroke. Naročilnice za pridobivanje novih naročnikov so priložene reviji.

ZALOŽBA MODRA PTICA V LJUBLJANI

Kot drugo redno knjigo za tekoče poslovno leto prejmejo naši naročniki v mesecu marcu

ŽIVLJENJE PISNO KNJIGO

MADAME CURIE

ki jo je napisala hčerka slavne iznajditeljice

EVE CURIE

Knjiga obsega nad tri sto velikih strani
Vsebovala bo več zanimivih slik in bo
zelo okusno opremljena

Prevaja jo profesor Stane Melihar

ZALOŽBA MODRA PTICA V LJUBLJANI

Reviji so priložene položnice. Naročnike prosimo, da poravnajo naročnino.



Salda-konte, štrace, journalne,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.

nudi po izredno ugodnih cenah

***Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne***



***v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje***

Klišeje



vseh
vrst
no
fotogra-
fijah
in
risbah
izvršuje

Klišarna St. Deu

Ljubljana, Dalmatinova ul. 13

Ali ste že naročili

Wellsovo

Svetovno

zgodovino



Tiskarna Merkur

LJUBLJANA, GREGORČIČEVA UL. 23



SE PRIPOROČA ZA CENJ. NAROČILA, KI JIH BO IZVRŠILA HITRO,
LICNO IN PO ZMERNI CENI / TISKA KNJIGE, BROŠURE, ČASOPISE,
REVIJE, KUVERTE, MEMORANDE, RACUNE, LETAKE, LEPAKE,
POSETNE KARTE, LETNA POROČILA, VSTOPNICE, VABILA ITD.
VSE TISKOVINE TISKA V ENI ALI VEČ BARVAH

V LASTNI ZALOŽBI IZDAJA: »SLUŽBENI LIST KRALJEVSKE BANSKE
UPRAVE DRAVSKE BANOVINE« IN »ZBIRKO ZAKONOV IN UREDB«,
KATERE SEZNAM VAM NA ŽELJO DOPOŠLJE

TELEFON 25-52